

NYA ARGUS

2009

Hundraandra årgången

Nr 8



Svensk motorcyklist i Ryssland

Kommentarer:

Xxxxx

<i>Pekka Sutela</i>	Ryssland efter krisen
<i>Tom Söderman</i>	Den litterära fejden mellan Nabokov och Edmund Wilson
<i>Anna Rotkirch</i>	Familjepolitikens mosaik i Ryssland och Sverige
<i>Klaus Törnudd</i>	Inga herrar i bergen
<i>Inga-Lina Lindqvist</i>	Litterära cirkusbjörnar – när ryskt blir svenskt
<i>Zinaida Lindén</i>	Gult – endast för förryckta
	<i>Teater:</i>
<i>Nalle Valtiala</i>	Ett guldägg inrullat från Paris
	Kung Kristina i Ångpunktslandet
<i>Vesa Oittinen</i>	Kunskapsteori och utopism – Gabriel Israel Hartman
<i>Tom Östling</i>	Triumviratet Kekkonen-Tiitinen-KGB

REDAKTION:

Huvudredaktör Trygve Söderling
Redaktionssekreterare Barbro Enckell-Grimm
Niklas Bruun, Kristian Donner, Susanna Fellman, Nils Erik Forsgård, Barbro Holmberg, Martina Reuter, Tom Sandlund,
Folke Stenman, Charlotte Sundström, Ingmar Svedberg, Tom Söderman, Clas Zilliacus, Tom Östling
Manuskript till Trygve Söderling, Broholmsudden 3 C 21, 00530 Helsingfors, tfn 7592 592
Barbro Enckell-Grimm, Linnankoskigatan 24 A 1, 00250 Helsingfors, tfn 406 345
Prenumerationer, honorar och arvoden: Barbro Enckell-Grimm, Linnankoskigatan 24 A1, 00250 Helsingfors
E-post: nya.argus@kolumbus.fi
http:// www.kolumbus.fi/nya.argus

PRENUMERATIONS- och ANNONSKONTOR:

Postbox 52, 00251 Helsingfors. *Prenumerationspris:* 1/1 år 40 € 1/2 år 25 € , i Sverige 1/1 år 400,- Skr, 1/2 år 250,- Skr.
Annonser: 1/1 sida 100 € 1/2 sida 70 € 1/4 sida 50 €
Sampo 800014-102076; Sparbanken Aktia, checkräkning 405511-13963
BIC: PSPBFIHH SWIFT: FI10 8000 1400 1020 76.

I detta nummer medverkar:

Zinaida Lindén författare, filmvetare, Åbo
Inga-Lina Lindqvist författare och kulturjournalist, Stockholm
Vesa Oittinen professor i rysk filosofi och idéhistoria, Helsingfors
Anna Rotkirch familjeforskare, Helsingfors
Tom Sandlund professor emeritus, redaktör för detta nummer, Helsingfors
Pekka Sutela pol.dr, forskningschef, Helsingfors
Tom Söderman ambassadör, Helsingfors
Klaus Törnudd pol.dr, Helsingfors
Nalle Valtiala författare, modersmåls lärare, Grankulla
Tom Östling redaktör, Karis

Bilden på omslaget visar en svensk motorcyklist som förirrat sig till ryska sidan på 1950-talet. Bilden är tagen ur WSOY:s historik över Skyddspolisen, *Ratakatu 12, Suojelupoliisi 1949-2009*. Matti Simola har redigerat boken, som recenserar av Tom Östling i slutet av tidskriften.

Kommentarer: Tom Sandlund

Kunskap om Ryssland

Förhållandet till Ryssland har behandlats i många bidrag i Nya Argus under dess mera än hundra års historia. Ett grannland, dess historia och relationerna grannarna emellan är naturliga och självklara teman. Finlands historia är i så stor utsträckning formad av förhållandet till Ryssland att annat knappast kunde förväntas. Internationella ekonomiska jämförelser hör till den ekonomiska forskningens centrala områden. Detta och Rysslandshandelns tidvisa och potentiellt stora betydelse för Finland har medfört satsningar på Rysslandsforskning på detta område. Resultaten här verkar vara mer övertygande än den politiska forskningens. Eventuellt beror detta på att ryska inrikespolitiska förhållanden och samhällsutvecklingen där getts mindre betydelse och inte i tillräckligt hög grad kopplats till aktuella utrikespolitiska frågeställningar. De senare har också präglats av historiskt givna föreställningar.

Troligen är det så att Ryssland har behandlats mindre ingående än man skulle föreställa sig. En granskning, visserligen snabb och översiktlig, av Argus, för att ta ett exempel, visar att det är främst de utrikespolitiska relationerna. Framför allt de med relevans för förhållandet mellan länderna som stått i förgrunden eller varit underförstådd i de flesta av bidragen som gällt Ryssland/

Sovjetunionen. Ryssland som sådant och jämförelser länderna emellan på ett mera vardagligt plan har inte granskats mera ingående. Även internationella jämförelser med Ryssland som en part är på detta plan få.

Var beror det på att de internationella jämförelserna är så få? Inte bara i Argus utan i Finland överhuvudtaget. För varje land som har en stormakt till granne blir givetvis inte bara de politiska utan också de ekonomiska relationerna och frågorna rörande grannen centrala frågor. Kanske är det också så att föreställningar och attityder blir mindre neutrala och objektivt analyserande. Censur och självcensur har under olika skeden också spelat en roll. Närheten kan då förstora både det som upplevs som positivt och det som upplevs negativt – trots att man kanske kunde förvänta sig det motsatta. Det medför i sin tur att mycket som skulle fordra ett mera ingående studium blir taget för givet, som allmänt omfattade självklarheter. Självklarheter och vad som upplevs positivt respektive negativt kan variera från grupp till grupp men det fordras omfattande ideologiska förändringar för att attityderna skall förändras.

I fråga om Ryssland kan man urskilja två självklarheter i vårt land. Den ena gäller det ryska samhällssystemet, den andra den ryska kulturen.

Om det förra har omdömet – oberoende av att samhällssystemet genomgått omfattande förändringar – i allmänhet varit negativt eller kritiskt. Däremot har de ryska kulturella yttringarna av tradition fått positiva bemötanden, ofta baserade på ingående kunskaper om den ryska kulturen. Brevväxlingen mellan Nabokov och Wilson belyser en konfliktfylld dialog mellan kultur och politik.

Detta nummer av Nya Argus gör inte anspråk på någon detaljgranskning av det ryska samhället. Rysk utrikespolitik behandlas inte i någon större utsträckning. Relationerna till och i ”gamla ryska områden”, Finland och Kaukasien, belyses. De flesta bidragen granskar det ryska livet ur samhällseliga och litterära perspektiv. Att ett par av bidragen har en svensk -ryskt anknytning borde för en finländsk publik vara speciellt intressant både ur ett allmänt plan och med tanke på Finlands ställning som en ”interface” periferi. Är det så att inflytande från dessa två håll präglar vår mentala uppsättning, vårt samhällsliv och våra kulturella aktiviteter mer än vi medvetet noterar? Det vore intressant med en djupare jämförelse mellan alla de nämnda tre länderna ur de perspektiv som Anna Rotkirch anlägger i jämförelsen mellan svensk och rysk familjepolitik.

Kanske avsaknaden av sådana jämförelser och de tudelade självklarheterna bidrar till att intresset för Ryssland är för många både stort och marginellt. Att ge och skapa en bild av samhällspolitik, vardagsliv och kultur i Ryssland är inte bara en utmanande uppgift utan kanske också en otacksam sådan. Det finns många som är intresserade av kultur och många som är intresserade av politik och ekonomi men troligen färre som är intresserade av båda är trots att dessa nära kopplade till varandra, inte minst i den historiska ryska litteraturens beskrivning av vissa grupper vardagsliv. Men kanske är det också så att de ryska klassikerna har en så dominerande ställning att den ryska litteraturen efter Sovjetunionens upplösning har svårt ta slå sig fram på ett bredare plan.

Trots en del framstående experter på Rysslands inrikespolitik och samhällsutveckling verkar dessa områden nog vara terra inkognito

i den allmänna finländska kunskapsuppsättningen. Medierna gör punktinsatser, ofta intressanta och belysande för enskilda fenomen, men dessa blir i allmänhet snabbt bortglömda. Intresset hos den stora allmänheten att djupare sätta sig in i ryska förhållanden verkar vara rätt obefintligt. Det svaga intresset kan säkert också förklaras med att tilltron till information från rysk sida inte är speciellt stark. Uppfattningen om rysk censur som en allmän företeelse har djupa rötter men bryts inte av de senaste strävandena att begränsa de fria mediernas rörelseutrymme. Men man kan inte heller påstå att massmedia i vårt land är speciellt intresserade av förhållanden i Ryssland. YLE:s beslut att skära bort en av två korrespondenter i Ryssland är bara ett exempel. Ur finlandssvensk synpunkt är det beklagligt att den svenska korrespondenten dras in, men det vore skäl att betona att därmed har Yle kvar bara en korrespondent som kontinuerligt bevakar Ryssland. Det har inte funnits någon vattentät vägg mellan de två korrespondenterna. Utan som många inslag visat har de samarbetat i sitt dagliga arbete.

Trots EU:s konsolideringssträvanden och det globala amerikanska inflytandet förblir Sverige och Ryssland referenspunkterna för mycket i Finlands samhällsutveckling. Kanske detta ännu klarare betonas ju mer nationella särintressen framhålls inom EU och ju mer det amerikanska ekonomiska hegemonin konkurrensutsätts av Kina. Nya multikulturella inflytanden gör sig gällande i vårt land. Men tävlan och inflytandet från svenskt och ryskt har i Finland har många bestående dimensioner. Och den tävlan pågår ännu idag. Denna tävlan om inflytande kan även ha positiva konsekvenser. En förutsättning är dock att kunskaperna om Ryssland, dess negativa och positiva särdrag fördjupas, inte bara bland experterna. I viss mån kan det samma sägas om kunskaperna om våra grannländer mera generellt. Globaliseringen är inte nödvändigtvis en företeelse som ökar kunskaperna om grannländerna. Glokal, det lokala och det globala, låter tilldragande men det ökar inte automatiskt kunskaperna om grannländer och regioner.

9.11.2009

Ryssland efter krisen

Ryssland hör till våra viktigaste handelspartner. Förhoppningen har varit att konjunkturen i Ryssland skulle vända uppåt och övergå i en snabb investeringsbaserad tillväxt. Det skulle omedelbart gynna vår export. Ryssland skulle på så sätt kunna dra upp Finland ur recessionen. Förhoppningarna förefaller överdrivna. Rensad för återexport har Rysslands andel av vår totala export stannat under en tiondel. Rysslands ekonomiska tillväxt ser också ut att bli svagare efter krisen än under de senaste åren.

Krisen kom till Ryssland längs många stigar. Exportinkomsterna rasade, kapital började flöda ut från landet och kapitalanskaffningen försvårades. Rysslands export vilar på olja, gas och metaller, vilkas priser fluktuerar tillsammans. Eftersom energisektorn under högpristider ensam producerar två tredjedelar av exportinkomsterna, närmare hälften av den offentliga sektorns inkomster och omkring en fjärdedel av nationalinkomsten, slog nedgången i exportpriserna hårt. Federationens budget hade under hela 2000-talet visat ett rejält överskott, ännu i fjol omkring 5 % av nationalinkomsten. Eftersom inkomsterna har krympt och utgifterna samtidigt ökats för att täcka stimulansåtgärderna blir det faktiska underskottet i år närmare 10 %. Underskottet finansieras ur reservfonderna. Nästa år återvänder staten till kreditmarknaden.

Också exportvolymerna har krympt. Det gick mycket snabbt för metaller och på detta års sida krympte också gasvolymerna då importen av gas till centrala europeiska marknader minskade med en femtedel, delvis på grund av reaktionerna på gaskriserna.

I Ryssland trodde man till en början, eller påstod sig tro, att landet befann sig utom räckhåll för krisen, i en skyddad hamn. Det fanns grund för detta antagande. Landets finansiella system

var litet och obetydligt både med tanke på hushållens konsumtion och företagets investeringar. Det fanns knappt några bostadskrediter. Utlandsskulden var obetydlig, men kortfristig, och till största delen koncentrerad till en liten grupp företag och banker. På grund av stora importinkomster under de senaste åren hade Ryssland samlat på sig betydande reservfonder, en del av världens tredje största valutareserv. Den makroekonomiska politiken hade varit ansvarsfull, och förväntades fortsätta att vara det framöver.

Ännu under förhösten 2008 räknade analytikerna med att Rysslands ekonomi skulle växa med 5–6 % i år. Analysen började emellertid snabbt förändras, och snart godkände myndigheterna de första krispaketerna. Den egentliga krismedvetenheten uppstod i Ryssland först under senhösten. Då började man också diskutera krisens samhälleliga och politiska följder. De ser nu ut att bli obetydliga.

Statsministern beslutade i november, tvärtemot experternas rekommendationer att devalvera rubeln stegvis, litet åt gången. Det har aldrig tidigare lyckats någonstans. En sådan politik skapar förväntningar om en kontinuerlig försvagning av valutan och lockar därmed till spekulationer. Också i Ryssland blev priset högre än beräknat genom att valutareserven krympte. Men utöver betalningen av den utländska skulden stannade största delen av de valutor som köpts med rubel hos de ekonomiska aktörerna i Ryssland. Det innebar att landets betalningsstatus gentemot utlandet inte försvagades nämnvärt. Inte heller uppstod panik eller bankkris. Efter första halvåret i år har centralbanken inte nämnvärt behövt ingripa i valutamarknaden annat än för att bromsa förstärkningen av rubeln.

Eftersom krisen förväntades bli långvarig har avkall gjorts på de ursprungliga ekonomiska

löftena om stödåtgärder. I genomsnitt har omkring hälften så mycket statsstöd använts som ursprungligen beräknades. De synsätt som betonar den offentliga sektorns uthållighet är således allttjämt starka i Ryssland.

I början av 2009 låg de pessimistiska prognoserna på en nivå som var ett par procent negativ. Eftersom bruttonationalprodukten de facto minskade med drygt 10 % under januari–juni, blir nedgången på årsnivå slutligen omkring 8 %.

Varför det gick så här är en bra fråga. Traditionellt tänker man sig att den potentiella tillväxttakten i den ryska ekonomin, som framför allt styrs av konsumtionen och den tjänsterelaterade strukturförändringen – men också av de snabbt expanderande investeringarna strax före krisen – borde röra sig omkring 4–5 %. Exportpriserna, priserna på olja, gas och metall, borde få tillväxten att fluktuera kring denna nivå. Nu vet man uppenbarligen att oljepriset kommer att ligga kvar på en historiskt hög nivå, ungefär samma som 2007. Då var tillväxten i Ryssland omkring 7 %. Varför gav samma prisnivå då upphov till en snabb ökning, medan den nu leder till en kraftig minskning? Det hjälper åtminstone inte att anknyta till kända problem i landets politiska och samhällsliga system. De särdragen har knappast förändrats sedan 2007.

Ett par förklaringar står till buds. På grund av Rysslands skattesystem kan en förändring av exportpriserna få större betydelse än deras nivå. Marginalskattesatsen för exportoljan har legat på 90 %, betydligt högre än den genomsnittliga skattesatsen, som även den är rätt hög, 60 %. Dessutom har investeringarna krympt med omkring 15 %. Nästa år skärs också de statsfinansierade investeringarna ned med tanke på budgetjämvikten. Exporten utsätts också för allt större volymbegränsningar om den internationella konjunkturedgången drar ut på tiden. Det måste ändå medges att vi inte fullt ut förstår varför utsikterna för Rysslands ekonomi har förändrats så snabbt och så mycket.

Om Rysslands ekonomi vänder uppåt under det kommande året har nedgången varit brant, men inte utan motstycke. Det är intressant att notera att det finns många olika typer av ekonomier med brant avtagande tillväxt. Till dem hör utom Ryssland också Island, Singapore, Tyskland, Finland och självfallet Baltikum. Att

utreda deras skillnader och likheter kommer att sysselsätta forskarna ännu länge framöver.

Typiskt för Ryssland är drastiska förändringar i förväntningarna. Vid Brookings-institutet har en intressant analys gjorts. Internationella valutafonden bedömer två gånger per år olika länders nationalinkomst för några år framåt. Som utgångspunkt tas prognoserna för nationalinkomsten 2013 från oktober 2008. Då rådde fortfarande optimism. De jämförs med prognoserna för samma år från april 2009. I april härskade pessimism. För vissa länder skulle attityden nu ha varit mer hoppfull, men i Ryssland rådde ännu större tungsinne.

Resultatet är att i Ryssland, Ukraina och Baltikum har förväntningarna försämrats allra mest. I april var den förväntade nationalinkomsten omkring en femtedel lägre än i oktober. Det är självfallet bara fråga om en jämförelse mellan två visserligen välinformerade bedömningar, men resultatet är riktgivande. Det är en paradox. Nu pågår kapitalismens kris. Krisens ursprungsland klarar sig med små törnar. De östeuropeiska och centralasiatiska länderna betalar däremot i reella termer det högsta priset för krisen. En cyniker skulle säga att ingen någonsin påstått att världen är rättvis.

Målet att Ryssland ska utvecklas till ett innovationssamhälle fram till 2020 är efter krisen endast en dröm. Man vet självfallet att ett land inte kan leva enbart på att exportera råvaror och energi. Den direkta sysselsättningseffekten inom dessa branscher är liten. Borrning och transport av energi sysselsätter bara knappt 2 % av arbetskraften. Genom att hålla de inhemska energipriserna på en låg nivå kan man stödja icke konkurrenskraftiga arbetstillfällen utanför den snäva energisektorn. Detta har också varit hörnstenar i ekonomin ända fram till de senaste åren, men läget håller snabbt på att bli ohållbart.

För att exportvolymerna ska kunna upprätthållas när ekonomin åter börjar växa krävs antingen ökad basenergiproduktion, framför allt en ytterligare ökning av gasimporten från Centralasien, eller en förbättring av den inhemska energieffektiviteten. Med tanke på hur ineffektiv energianvändningen är i Ryssland är en förbättring av energieffektiviteten det klart mest lovande alternativet, men det kräver hårdare budgetbegränsningar, investeringar och framför allt högre priser – således mindre stöd. Detta skulle inne-

bära en helt ny utmaning för konkurrenskraften hos arbetstillfällena. Alternativet är starkare skyddsmurar. Rysslands förändrade attityd till medlemskap i Världshandelsorganisationen kan mycket väl ses mot den bakgrunden. Tvärtemot det offentliga målet kommer Ryssland inte att vara världens femte största ekonomi 2020. Effekten på landets internationella ambitioner är klar. Ryssland kan inte återta sin forntida roll som stormakt.

Vi har således en viss kunskap om vad Ryssland inte kommer att vara efter krisen. Men vad kommer Ryssland att vara? De ekonomiska experternas rykte som siare av framtiden kan på goda grunder betraktas som uselt. På grund av de utmaningar som problemet ställer måste man ändå söka svar från något håll. Det första steget är att fråga hurdan Rysslands ekonomiska omvärld kommer att vara.

Den kraftiga tillväxtboomen på 2000-talet var exceptionell, kanske unik i mänsklighetens historia.

Den utmynnade i en finansiell kris. Vi vet inte hur återhämtningen efter krisen kommer att gå. I vilket fall som helst är det mycket troligt att tillväxten efter krisen i åratal kommer att vara långsammare än tidigare. Inflationen kan trots centralbankernas ansträngningar accelerera, dels på grund av den likviditet som pumpats in i hushållen och dels på grund av skuldsättningen. Både hushållen, företagen och staten behöver stärka sin finansiella ställning efter upplåningen och på grund av ökad försiktighet. Viljan att ta risker har minskat åtminstone för en tid. De finansiella systemen är mindre, mer nationellt begränsade och noggrannare reglerade än tidigare. De internationella kapitalrörelserna krymper. En del av de nödvändiga investeringarna blir ogjorda. Utslagning och sämre kvalitet på arbetskraften är uppenbara hot om krisen blir långvarig. Möjligen ökar också konflikterna i samhället och den politiska oron.

Om oljepriset i en värld som växer långsammare stabiliserar sig ungefär på nuvarande nivå kan effekterna på Ryssland bli ansenliga.

Bytesbalansen visar för närvarande ett litet överskott eftersom de minskade exportinkomsterna uppvägs av att importen har rasat med omkring en tredjedel.

Importen vänder uppåt tillsammans med ekonomin redan nästa år. Importtillväxten förväntas

inte bli snabb, men på grund av investeringsbehoven och den nya medelklassens återgång till ökad konsumtion kommer den att bli nödvändig. Bytesbalansen börjar således gå på minus. Valutareserven – och kanske rubelkursen – blir därigenom utsatt för tryck.

Med hur kommer kapitalbalansen att utvecklas? Den är också en påverkningskanal. Då den privata sektorns utländska skuld är liten och den offentliga sektorns skuld obetydlig finns det goda möjligheter till måttlig upplåning. Behovet att bibehålla landets kreditvärdighet borde i själva verket öka viljan att fortsätta med en rationell ekonomisk politik. Men de internationella kapitalrörelserna kommer sammantaget att krympa. Ryssland konkurrerar således med övriga ekonomier om en allt knappare finansiering. Mängden direktinvesteringar beror på hur landets investeringsmiljö utvecklas. För närvarande är det svårt att se några tecken på en förbättring. Samtidigt som kapitalflödena minskar skulle Ryssland behöva allt mer kapital. Att upprätthålla den nuvarande exportbasen måste vara det primära målet för den ekonomiska politiken.

Exportinkomsterna är viktiga för beskattningen. Enbart oljan stod i fjol för 28 % av alla offentliga inkomster. Under första halvåret i år stod den för bara 18 %. Om exportpriserna stannar på den nuvarande nivån är det mycket svårt att fylla på reservfonden som till stor del kommer att tappas ur nästa år. Beslutsfattarna anser emellertid att krisen har rättfärdigat deras beslut i början av decenniet att samla reservfonder. Denna linje baserade sig på Putinadministrationens grundläggande mål att uppnå suveränitet och stabilitet. Eftersom inga grundläggande politiska förändringar är att vänta, återgår landet sannolikt efter krisen till sin sedvanliga politik, men uppenbarligen med en lägre nivå på exportinkomsterna. Det förstärker återgången till en period av knapphet, vilket i sin tur kan leda till att politiken får nytt fotfäste i Ryssland.

Också den ryska finanssektorn kommer att förbli mindre än beräknat under flera år, kapitalbeståndet föråldras och riskerna för att arbetskraftens kvalitet försämras är uppenbar. Det beror på de långfristiga förändringsfaktorerna. En stor del av kapitalbeståndet är redan nu tiotals år gammalt, och arbetskraften krymper med en miljon per år. I vilken mån man kan och vill ersätta den minskande arbetskraften med invandring är

Den litterära fejden mellan Nabokov och Edmund Wilson

Den indiske författaren Aravind Adiga vann Booker-priset ifjol för sin roman *The White Tiger*. Han nämnde i en intervju att *To the Finland Station* av den amerikanske kritikern Edmund Wilson var en av hans favoritböcker. Kombinationen överraskade mig. Jag trodde boken var i stort sett bortglömd. Adigas roman är en uppsluppen satir över indisk nutid, Edmund Wilsons bok en faktasprängd historia.

Den indiske författarens bokval fick mig att gå tillbaka till källorna. Det påminde mig om den litterära fejd som utbröt mellan Vladimir Nabokov och Edmund Wilson. Jag har i tiden haft stort utbyte av Wilsons dagböcker, som har behållit sin personliga charm och utstrålning kring litteratur, författare, resor, personliga kriser, kring stort och smått, som gör livet värt att

leva. Jag har också tillgång till Edmund Wilsons brevväxling med Vladimir Nabokov. När de diskuterar olika författare och litterära strömningar är det först Wilson som anger tonen och kommer med nog så konkreta råd. Senare i deras liv är det Nabokov som influerar Wilson. Vi ska se hur det går.

Wilson's bok *To the Finland Station* beskriver de marxistiska idéernas utveckling som börjar efter den franska revolutionen fram till oktoberrevolutionen i Ryssland 1917. Bokens sista kapitel har fått ge namn åt hela boken men den handlar inte i någon större utsträckning om Finland utan skildrar Lenins ankomst från hans exiltillvaro i Europa till Petrograd. Det sker den 16 april då Lenin bärs i triumf av väntande kamrater in till det rum som fanns reserverat för tsaren på den

i hög grad en politiskt och socialt öppen fråga. Det finns utbud på icke yrkeskunnig arbetskraft från det forna Sovjetunionens sydliga delar. Tillammans med den kraftiga minskningen av den ryska arbetskraft som uppnår arbetsför ålder är situationen mycket problematisk med tanke på arbetskraftens kvalitet.

Konkurrenskraften är svag hos arbetstillfällena utanför energisektorn. Det de kan erbjuda handlar om tillfälliga förmåner. Priserna på inhemska energiformer, transporter och råvaror har varit låga, arbetskraften ofta billig och rubeln undervärderad. Företagen har skaffat kapital genom privatisering mer eller mindre gratis. Allt detta håller på att förändras. Ändå har arbetsproduktiviteten inom de fem viktigaste produktionsgrenarna ökat från 1999 till 2007 bara från 19 % till 26 % av nivån i USA. I Ryssland är nivån ungefär densamma som i Kina och Indien, men kost-

naderna är klart högre. Tillväxten under senare tid har baserat sig på ökat kapacitetsutnyttjande. Så kan det inte fortsätta.

Det är svårt att dra någon annan slutsats än att Rysslands potentiella tillväxttakt avtar på grund av krisen. President Medvedev uttryckte nyligen detta i skarpare ordalag: den nuvarande utvecklingen leder den ryska ekonomin in i en "återvändsgränd".

De färskaste exemplen på ekonomiska framgångshistorier, senast Kina, har inte baserat sig på sådana institutioner, innovationer, infrastrukturer och investeringar som Medvedev och Putin har efterlyst, utan på imitationer av de bästa produkterna och metoderna. Detta alternativ är uppenbarligen inte förenligt med den tidigare stormaktens psykologi.

Pekka Sutela

lilla och rätt sjabbiga station, som användes för tågen till och från Finland. Nu hade den nya tsaren anlänt. I mottagningskommittén fanns Kámenev och Stalin, som bidade sin tid.

Resan genom Finland kändes inte främmande för Lenin som flere gånger hållits gömd i landet undan tsarens polis. Edmund Wilson låter i boken Lenins hustru Krupskaja komma till tals. ”Hon känner sig hemma i det russifierade Finland med nedslitna tredjeklassvagnar, ryska soldater. Det är mycket bra”. Lenin blev i Stockholm erbjuden nya kläder, som skulle göra honom mera presentabel inför hans anhängare, vartill han svarade att han inte åker till Ryssland för att öppna ett skradderi!

Författaren Maxim Gorkij ansåg att den revolutionära tidsandan krävde en kommentar som levde upp till stundens allvar: ”När Lenin talade gav det ett starkt intryck av oemotståndlig sanning. Hans ord är inte hans egna utan historiens ord”. Idoldyrkan började tidigt. Det är ingen tvekan om att Wilson gillade Gorkijs hänförelse, vilket han senare skulle ångra.

Edmund Wilson ägnade sig på 1930-talet med stort allvar åt sina ryska studier. 1935 fick han ett stort stipendium för en längre vistelse i Ryssland. Hans stora idé var att klarlägga personligheternas betydelse för historiens utveckling. Det är ingen tvekan om att Lenin var en förebild som han hyste stort intresse för. Hur långt han gick i sin marxistiska övertygelse kan man inte uttala sig med säkerhet om. Han var en proselyt som hoppades att hans höga tankar om oktoberrevolutionen skulle infrias. Dogmatisk var han aldrig och småningom distanserade han sig från sin marxistiska vurm. Han blev redan betänksam då många av hans vänner i Moskva bara försvann ur hans krets. Det blev skenrättegångarnas tid i Stalins Ryssland. Wilson beskriver å andra sidan hur stort intryck han tog av Lenins barndomshem i Uljanovsk. Där rådde en kultiverad atmosfär med böcker på olika språk.

To the Finland Station publicerades 1940 och utkom i flere upplagor, den sista så sent som i början av 1970-talet. I något skede trodde Wilson att socialismen kunde genomföras på demokratisk väg i USA. Han varnade också för att bedöma statsmän som Lenin på basen av tidningspolemik, som var en del av den tidens politiska system.

Edmund Wilson hade av allt att döma ett snabbt och rörligt intellekt och gjorde sig tidigt känd som litteraturkritiker. Född 1895 hade han studerat vid Princeton. Sin internationella utblick fick han i den amerikanska arméns underrättelsetjänst i Frankrike under första världskriget. Essäsamlingen *Axel's Castle* (1931) gjorde honom berömd för hans estetiskt säkra bedömningar av författarna Paul Valéry, Marcel Proust, James Joyce, Gertrud Stein och Arthur Rimbaud. Han hade en flytande penna och skrev flitigt för tidskrifter som *The New Republic*, *Partisan Review* och *The New Yorker*.

Wilson kände sin egen tids stora författare. Från studietiden var han bekant med F. Scott Fitzgerald. John Dos Passos hörde till hans närmaste vänkrets. Ernest Hemingway givetvis.

Isaiah Berlin ansåg att Wilson skilde sig från samtida kritiker genom sin personliga stil som gjorde honom till förra seklets viktigaste kritiker. Wilson skapade sig en position som den främste litteraturkritikern i flere decennier. Han var snabbt på det klara med att T. S. Eliot och James Joyce tillhörde de stora författarna. Många följde hans litterära råd och man väntade med spänning vad han nästa gång skulle skriva i *The New Yorker*.

Den ryske exilförfattaren Vladimir Nabokov dyker upp på scenen i Edmund Wilsons liv i augusti 1940. Det börjar med ett kort brev som Nabokov skickar honom från Vermont, där han och hans familj hade bosatt sig hos en kusin, Nicholas Karpovich, historieprofessor vid Harvard. Efter sin resa till Ryssland var Wilson klart intresserad av en rysk författare som efter flere exilår i Europa ville bosätta sig i USA. Wilson och Nabokov träffas i New York och de inleder också en brevväxling som skulle fortgå i 30 år. Nabokov inbjuds att medverka i *The New Republic*.

Edmund Wilson banade väg för Nabokov i USA och gjorde honom känd i litterära kretsar och förlag. Nabokov fick småningom också en universitetstjänst vid Cornell som gav honom en tryggad inkomst. Wilson ger honom goda råd hur man ska förhandla med förläggarna och kanske mindre goda råd hur man ska läsa t.ex. Henry James! Till de böcker som Nabokov får utgivna hör *The real life of Sebastian Knight* 1941 och *Bend Sinister* 1947. Den stort upplagda familjekrönikan *Ada* kom 1969. Och däremellan gi-

vetvis *Lolita* 1955, som blev en världssensation och som med filmrättigheterna gjorde Nabokov ekonomiskt oberoende för resten av livet.

Det var ofrånkomligt att vänskapen mellan Nabokov och Edmund Wilson skulle sättas på prov. Det var uppenbart att deras estetiska syn på den aktuella litteraturen inte i längden skulle sammanfalla. Wilson var inte van vid att bli emotsagd men gav sig gärna in i polemiska diskussioner både privat och i artiklar. Nabokov var känsligare till naturen och tyckte att Wilson bar sig dumt åt då han ifrågasatte Nabokovs uppfattning om Rysslands politiska förhållanden och ryska uttryck!

Lolita åstadkom den djupaste sprickan mellan Nabokov och Wilson, som kyligt meddelade att ”jag tycker minst om den av allt vad du skrivit”. Nabokov var däremot säker på att *Lolita* var det bästa han har skrivit på engelska. Det blev en konflikt som inte gick att överbrygga.

Att nymfetten Lolitas eskapader inte tilltalade Wilson kan bero på att han kände vanda och hade dåligt samvete för sin egen framfart med kvinnor. Han var gift fyra gånger och hade otaliga kvinnohistorier vid sidan om. Nabokov höll fast vid sin första stora förälskelse Vera, som han hade mött i skymningen på en bro i Berlin under de första exilåren efter oktoberrevolutionen.

De var också oense om Pusjkins och Lenins betydelse. Det var en litterär sensation då Edmund Wilson kritiserade Nabokovs översättning med kommentarer av Pusjkins *Eugene Onegin* i fyra band 1965.

När det gällde Lenins betydelse fick Nabokov Wilson att framstå som politiskt naiv. Han frågade Wilson hur man kan tro att Lenin ville försvara yttrandefriheten då han samtidigt 1920 införde en censur som var mera vittgående än någonsin under tsartiden. Fru Krupskaja tilläts rensa ut stora verk ur världslitteraturen som Platon, Kant, Schopenhauer och Nietzsche ur de ryska biblioteken. Till och med Maxim Gorkij protesterade. Nabokov påminde Wilson att Lenin redan i tjugooårsåldern försökte sabotera hjälpförsändelser till den landsbygdsbefolkning som led under hungersnöden 1891. Det skulle påskynda revolutionen.

Wilson försökte försvara sig så gott han kunde.

Han hade inte förlitat sig på officiellt material, utan egna iakttagelser, familjememoarer, Trotskijs beskrivningar, Lenins egna verk och Gorkijs och Clara Zetkins böcker ”som alla försökte berätta sanningen”.

Nabokovs påverkan kommer fram – utan namns nämnande – i det nya företal som Edmund Wilson skrev till 1971 års upplaga av *To the Finland Station*. Wilson framhåller att det är alltför lätt att idealisera sociala omvälvningar som äger rum i ett annat land än i ens eget. Han medger att han liksom många amerikanska socialister och liberaler var naiva som trodde att den ryska revolutionen skulle kunna göra slut på förtrycket i samhället och med Trotskijs ord skapa det första mänskliga samhället. Vi kunde inte förutse att det nya Ryssland skulle innehålla många delar av det gamla Ryssland: censur, hemlig polis, invecklad byråkratisk inkompetens, en allsmäktig och brutal autokrati. Jag kände ingen förvarning om att Sovjetunionen skulle bli en av de mest avskryvda tyranniska stater som världen känt och Stalin den grymmaste av de ryska tsarerna, skriver Wilson.

Naturligtvis måste vi ha i åtanke att detta skrevs under kalla krigets tid. Wilsons idealism från 1930-talet tjänade det närmande som då behövdes mellan USA och Sovjetunionen inför andra världskriget. Å andra sidan var det på 1970-talet opportunt att ta avstånd ifrån Ryssland när den ideologiska kampen mellan de två stormakterna var i full gång.

Nabokov och Wilson försökte in i det sista bevara något av den personliga vänskap som en gång hade gynnat dem båda. I de sista breven från 1971 är de både nostalgiska och uppskattande. Nabokov skriver gripande om den vänskap han känt och sin ständiga begeistring över de konstnärliga och intellektuella upptäckterna i deras samvaro. Edmund Wilson kan inte låta bli att agera den store läraren in i det sista. Han påpekar att Solzjenitsyn inte är i klass med Pasternak. Nabokov besvarade inte detta brev.

Tom Söderman

Edmund Wilson 1895-1971
Vladimir Nabokov 1899-1977

Familjepolitikens mosaik i Ryssland och Sverige

Många nordbor torde associera ryska familjer med ett påtagligt intimt känslöklimat. Trånga rum men mycket stjärterum; gäster får byta till innetofflor, stanna länge, känna sig delaktiga i stora händelser och tragiska öden. Samtidigt märks andra tabun. Det väcker enbart oförstånd ifall man kommenterar hur mycket husets värddinna gör i köket medan mannen sitter och pratar. Också andra drag känns förbluffande gammaldags: minst tre rätter till middag en vardag, skåldalet som hålls till bordets vackra damer.

Känslöklimatet lockar en att överdriva skillnaderna mellan ryskt och nordiskt familjeliv. Jämfört med de flesta andra länder är vi ganska så lika. Båda har små familjer med få barn och yrkesarbetande föräldrar, allmän sjukvård, billiga daghem och gratis skolgång, förortsliv i fula höghus, många skilsmässor och ett stort antal ensamstående mammor. Mycket av det som känns ”typiskt ryskt” kan också hittas i Sydeuropa: mödrarnas dominans, de patriarkala traditionerna, närheten mellan generationer.

När Göran Therborn (2003) gick igenom det senaste seklets familjer kring hela jordklotet betonade han särdragen hos den europeiska familjemodellen jämfört med alla andra. Men begränsar man sig till Europa finns som sagt skillnaderna där från första ögonblick. Det blir samhällspolitiskt spännande att reda ut deras ingredienser: handlar det om lagstiftning, ideologi eller vardagskultur?

Channa Kravtjenkos avhandling *Family (versus) Policy* jämför familjepolitiken i Sverige och Ryssland från 1991, då det nya Ryssland uppstod, till 2007. Hon är intresserad av familjepolitikens målsättningar, genomförande och resultat, i synnerhet vad gäller kombinationen småbarn och yrkesliv. Till skillnad från flertalet tidigare jämförande familjepolitiska studier utgår hon

inte från olika välfärdsregimer à la den socialpolitiska klassikern Gösta Esping-Andersen. I stället granskar hon det så kallade könskontraktet på olika nivåer: den officiella, den normativa och den vardagliga nivån. Hon kan därmed jämföra Sverige och Ryssland på tre olika plan (statlig politik, attityder, praktiker) men också diskrepansen mellan olika plan inom samma land och i vilken riktning dimensionerna utvecklas.

Kravtjenko använder sig av olika sorters material och analysmetoder: dokument för policyn, surveydata för attityderna, personintervjuer med lönearbetande föräldrar för mikronivån.

Jag är en varm anhängare av sådan metodisk pluralism och pragmatism. Undersökningens material och metod borde ju avgöras av det man vill reda ut, det vill säga forskningsfrågan, inte vilken teoretisk guru man på förhand utnämnt till husgud. Den rent ”kvalitativa” sociologiska forskningen verkar de senaste åren ha nått en återvändsgränd. Det finns alltför många avhandlingar där ingen statistisk bakgrund ges och resultatet hänger uteslutande på ett fåtal, intuitivt tolkade intervjuer.

Liksom sociologen Pertti Töttö påpekat kan en urspårad jakt på ”mening” och ”djup” leda till att alla siffror utom sidnumren bannlyses. För bara någon månad sedan hörde jag en doktor i sociologi avråda från surveyn som metod, med motiveringen att ”en survey aldrig kan säga något om *betydelser*”. Med den här attityden sammanhänger ofta en övertro på ideologiernas och de uttalade åsikternas kraft, ett slags omvänd marxism. Kravtjenkos metodiska val tjänar därför hennes teoretiska ambition: att granska *hur* ideologier, attityder och praktiker påverkar varandra.

Ändå är det i regel svårt för en och samma forskare att behärska både textuella tolkningar

och statistiska analyser. Det gäller väl delvis olika fallenhet för ganska så olika slags hantverk. Dessutom handlar det förstås också om hur mycket tid en doktorand hinner lägga ned på olika metodiska kurser. Både avancerad semiotisk analys och avancerad statistik kräver ju månader av träning.

Kravtjenko handskas lika säkert med alla sina material. Analyserna är metodiskt enkla men resultaten fascinerande. Liksom genom ett kalejdoskop närmar sig forskningen en frågeställning, besvarar den, och utför med den mosaiken i minnet nästa vridning.

Första mosaiken: det officiella kontraktet

Hur ser föräldraledighet, dagvård/public Child-Care och familjernas ekonomiska förmåner ut i de båda länderna? Den största skillnaden här gäller den genomgående betoningen på jämlikhet mellan könen i Sverige. Den ryska inställningen är i stället antingen könsneutral, eller så hålls kvinnan ansvarig för både barn och hushåll. I praktiken har länderna ganska liknande rättigheter, utom att nivån på förmåner, stöd och tjänster är högre i Sverige. Kravtjenko betonar att barnomsorgen i båda länderna släpade efter kvinnors och mödrars yrkesarbete, inte tvärtom.

Den svenska traditionen med deltidsarbetande kvinnor leder till den betydande skillnad som resoneras genom hela forskningen: över 30 procent av de svenska kvinnorna deltidsarbetade år 2002, jämfört med bara fem procent i Ryssland. Å andra sidan är 14 procent hemmafruar i Sverige men 20 procent i Ryssland. Det ger 45 (!) procent svenska respektive 25 procent ryska kvinnor (oftast mödrar) som inte yrkesarbetar fulltid. Det senare i ett land som inte medvetet satsat på jämlikhet de senaste två decennierna! Bland annat den ryska moderskapsledigheten sammanfaller i praktiken med det feministiska forskare kallat för den jämlikhetsorienterade familjepolitiska modellen – utan att alltså vara det ideologiskt.

Sverige har i motsats till Ryssland satsat på att involvera pappor i barnavården, med tydliga resultat – om än blygsamma, om vi ser till hur mycket mammorna fortfarande gör. En annan frapperande skillnad är att proportionen dagisbarn stadigt ökat i Sverige (53 procent av 0-7-åringarna 1992, 63 procent år 2003) medan den hållits densamma (kring 57 procent) i

Ryssland. Dagispraktiken från den sovjetiska tiden har alltså på det stora hela fortsatt, trots nya privata lekskolor och större svårigheter för föräldrarna att hitta en bra dagisplats. Tillgången på bra dagisplatser varierar också starkt mellan olika regioner och städer.

Den svenska satsningen på jämlikhet i föräldraskapet leder däremot till att allt fler småbarn är på dagis. Vill man röra om i myrboet till debatt om hemmavård och dagis kan man fråga sig om denna trend blir priset för ökad faderlig mobilisering i familjen? Och ifall trenden nu snart vänds till motsatsen i och med vårdnadsbidraget: fler barn hemma men minskad jämlikhet?

Detta myrbo närmar sig dock Kravtjenko inte. Annars också intar hon medvetet de vuxnas, inte barnens, perspektiv på familjepolitik.

Andra mosaiken: Det normativa kontraktet

Hur förhåller sig ryssar och svenskar till kvinnors yrkesarbete och till könsjämlighet? Svaren i International Social Survey Programmen från 1994 och 2002 visar, föga överraskande, att svenskarna genomgående är mera jämlika och mindre traditionella än ryssarna. Men trots detta går trenden i båda länderna mot ökat stöd för jämlikheten. Fördelningen av hushållsarbetet tecknar samma bild: större polarisering mellan könen i Ryssland, men ändå samma utveckling i båda länderna så att männen gör mera ”kvinnojobb”, kvinnor gör mera typiskt ”manliga” jobb och paren delar också på fler uppgifter.

Det här resultatet är lika viktigt som positivt. Med tanke på Rysslands ekonomiska kriser, enorma sociala klyftor och emellanåt direkt kvinnofientliga massmedier kunde man ha förutspått det motsatta. Vilket många också gjort. Till exempel menade flera kvinnoforskare under den ryska perestrojkan på 1980-talet att landet gick mot en patriarkal renässans och att kvinnornas ställning både på arbetsmarknaden och inom familjen skulle försämrats rejält. Att så inte skett borde firas mera högljutt.

Kravtjenko visar att i synnerhet kvinnors yrkesarbetande accepteras allt mera, antagligen som en följd av dess fortsatta vanlighet (se också Motiejunaite & Kravchenko 2008). Mer allmänna påståenden om könsroller förändras något långsammare. Intressant nog är också variationen bland svaren större i Sverige än i Ryssland.

Tredje mosaiken: vardagens kontrakt

Sverige predikar jämlikhet på officiell och individuell nivå, men är betydligt mindre jämställt om vi ser till arbetsmarknaden, Ryssland prisar traditionella könsroller men har mera jämlik ekonomisk och social praxis. Hur syns det här i småbarnsfamiljernas vardag?

Kravtjenko avrundar med en analys av tjugo intervjuer i barnfamiljer där båda föräldrarna arbetar. Igen betonar svenska par vikten av att dela jämlikt i högre utsträckning än de i själva verket gör, medan ryska par talar mindre om jämlikt delande, betonar ”rationella” orsaker (”Min man gör nog allt jag ber honom göra i hemmet, men jag gör det bättre och snabbare, så vad är det för idé att be honom?”) men de delar trots allt på ganska mycket.

Kapitlet belyser de liknande rytmerna och utmaningarna i de båda länderna. Vardagen rullar på tills den sköra balansen avbryts av något oförutsett och krishjälp behövs. Dessutom älskar svenskarna förstås att planera mycket mera än ryssarna gör. De inledande teoretiska diskussionerna betonade att familjernas egna handlingar och val (engelskans *agency*) utformar hur familjepolitiken egentligen utfaller. Så är det otvivelaktigt i förhållande till de egna värderingarna. Som Kravtjenko summerar det, ”avviker människor ibland från sina normativa idéer på grund av praktiska omständigheter, medan de ibland förbigår den mest praktiska lösningen och följer den dominerande normen.”

Men hur stort svängrum har familjerna gentemot den officiella familjepolitiken? I min läsning visar intervjuerna med föräldrar snarast på hur starkt socialpolitiken styr beteendet: förmåner utnyttjas, föräldraledigheter tas just som det var avsett. Några exempel på verkligt radikal avvikelse ges inte. Teoretiskt kunde vi ju tänka oss familjer som inte alls sätter sina barn i dagis eller skola, familjer där ingen vuxen vill yrkesarbeta, eller familjer som sätter sina barn i dagis innan föräldraledigheten gått ut. (I Finland ville nyligen en ursprungligen fransk mamma återvända till jobbet då babyn var tre månader. Officiellt hade hon rätt till dagvård, men i praktiken fanns ingen sådan att tillgå då ”ingen” finländsk förälder gör så.)

De svenska och ryska familjerna lever i en redan djupt rotad och accepterad samhällig basstruktur som sällan ifrågasätts. Vi är mycket,

mycket långt från situationen i de länder som inte har lagstadgad föräldraledighet och ordnad småbarnsvård, länder i vilka redan den allra första tanken på att få ett barn överskuggas av frågan vem som ska sköta det.

Ett par intressanta skillnader visar sig mellan svenska och ryska familjer. Ryssarna kompenserar bristen på lagliga förmåner (rätt till veckolång frånvaro då barnet är sjukt, förkortad arbetstid) med personliga överenskommelser på jobbet. Svenskarna däremot följer reglementet och sysslar inte med informella ”deals”. Båda praktikerna har sina goda och sämre sidor när det gäller byte av arbetsplats, personrelationerna på jobbet eller chansen att oplanerat flexa då det plötsligt behövs.

Släktingarnas roll är också olika. Ryssarna poängterar vikten av att deras egna föräldrar uppfostrar barnen, också vid sidan av den praktiska hjälp det innebär. Mor- och farföräldrarna är viktiga fostrare och personligheter i barnbarnens liv. Ryssarna är samtidigt mindre benägna att ty sig till vänner eller organisationer om de behöver hjälp med barnen. Svenskarna ser sina föräldrar snarast som praktisk hjälp och använder sig mycket av vänner och organisationer. I bakgrunden finns den betydande skillnaden i det livsskede då barnen föds: ryskorna blir ofta mormödrar redan i 40-årsåldern, medan svenskarnas senare barnafödande gör att deras föräldrar kanske själva behöver vård då barnbarnen är små.

Doris Lessing skriver i den självbiografiska romanen *The four-gated city* om hur alldeles olika motiv kan ligga bakom en och samma handling. Lessings alter ego ifrågasätter de orsaker hon i tiden angav för att lämna sin familj, men vet samtidigt att hon i vilket fall som helst hade gett sig iväg, om än med helt andra förklaringar. Det är resultatet som räknas, inte motivet.

Channa Kravtjenkos avhandling illustrerar detta i förhållande till könsjämligheten och kvinnornas situation i Ryssland. Trots att ingen uppriktig jämlikhetspolitik bedrivits på länge är de ryska kvinnornas ekonomiska och sociala ställning inte så dålig som man kunde tro. Fast inget feministiskt överjag kommit ens i närheten av de ryska männen, stryker och tvättar de nästan lika mycket som de svenska. Plötsligt kan den ryska presidenten uttrycka sin oro för hemmafruns ekonomiska beroende i mycket starkare

Inga herrar i bergen

I sin bok *Myten om Wu Tao-tzu* skrev Sven Lindqvist om den tillfredsställelse det beredde honom att i Afghanistan på 1960-talet möta beväpnade bönder, invånare som inte hade kuvats av främmande erövrare. Under sin resa i Indien hade han då fått nog av undergivna människor. Att bergsfolk är svåra att betvinga är en erfarenhet, som även andra har gjort – inte bara britterna i Afghanistan utan också kineserna i Tibet och ryssarna i Centralasien och Kaukasus. Den senaste påminnelsen kommer till oss genom rundradions duktiga Rysslandskorrespondent Anna-Lena Laurén i den nya boken *I bergen finns inga herrar*.

Boken är en nyttig introduktion till hela den nord-kaukasiska regionen, som sträcker sig mellan Svarta havet och Kaspiska havet, ett oroligt område där mera än 500 personer hittills har dö-

dats i terroristattacker under detta år. Det finns ett kapitel för varje republik eller territorium: Abchazien, Dagestan, Georgien, Ingusjien, Kabardino-Balkarien, Nordossetien, Sydossetien och Tjetjenien. För dem alla ges grundläggande fakta: huvudstad, invånarantal, folkgrupper, språk, religion och kort historik. Framför allt är boken samtidigt ett levande reportage om människor, många av dem även synliga på dess fotografier.

Makthavarna i Kreml, det må ha varit det kejserliga Ryssland eller Sovjetunionen, har länge försökt behärska Nord-Kaukasus enligt principen *divide et impera*, söndra och härska. T.ex. ingusjierna hade i huvudsak tagit parti för bolsjevikerna under inbördeskriget efter ryska revolutionen, men icke desto mindre deporterades de till Sibirien år 1944 tillsammans med tjetjener-

ordalag än vad en nordisk premiärminister någonsin hade valt (Rotkirch, Zdravomyslova & Temkina 2007).

Ideologier och politisk korrekthet är viktiga, men inte allenarådande. Familjepolitikens resultat sammanfaller inte nödvändigtvis med dess deklarerade motiv.

Om den nordiska gästen ännu sitter kvar hos sina ryska värdar, kan det löna sig att undvika abstrakta diskussioner om könsroller och i stället fråga ut dem om vad släktens kvinnor upplevt under sina liv. Det är handlingen som räknas.

Anna Rotkirch

Texten publicerades ursprungligen på engelska i *Baltic Worlds*, oktober 2009.

Referenser

Motiejunaite, A. & Zh. Kravchenko: "Family Policy, Employment, and Gender Role Attitudes: A Comparative Analysis of Russia and Sweden." *European Journal of Social Policy* 2008 18:1, 38–49.

Kravchenko, Zhanna: *Family (versus) Policy. Combining work and Care in Russia and Sweden*. Stockholm 2008. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Sociology. New Series 30. Södertörn Doctoral Dissertations 27.)

Therborn, Göran: *Between sex and power. Families in the world, 1900-2000*. Routledge, London, 2003.

Rotkirch, Anna, Anna Temkina & Elena Zdravomyslova (2007) "Who's afraid of the degraded housewife? Comments on Vladimir Putin's demographic speech." *European Journal of Women's Studies* vol 14:4, 349-357.

na, balkarerna, karatjajerna och flera andra folk. Under deportationen gavs den ingusjiska mar-ken åt osseterna, men ingusjierna fick ändå åter-vända hem år 1957. Ingusjierna är i huvudsak kristna, osseterna är muslimer. Mellan dessa två folkgrupper är allt upplagt för misstro och hat – den senaste väpnade konflikten utbröt i bör-jan av 1990-talet. I dag är det passkontroll vid gränsen mellan Ingusjien och Nordossetien. Ex-empel på folkförflyttningar finns också på annat håll, t.ex. i Dagestan, där det ”etniska ingenjör-skapet” under sovjettiden utmynnade i ömsesi-dig fiendskap mellan kumyker, laker och tjetje-ner. Ännu i dag kan det förefalla som om Kreml på vissa håll samtidigt strävade att undertrycka och underblåsa etniska konflikter; politiskt stöd för osseterna mot ingusjierna kombineras med generösa penningbidrag åt det korrupta ingus-jiska ledarskapet.

Korruption är ett genomgående fenomen i Nord-Kaukasus, och Laurén skrader inte orden, då hon beskriver de lokala myndigheterna över-lag som en samling genomkorrumperade bandi-ter, vilka strävar att stjäla så mycket de kan av pengarna som kommer från Moskva. Den iakt-tagelsen kan ställas i bredd med ett fenomen, som Laurén påträffar och understryker i många sammanhang – maktens totala likgiltighet in-för sina egna medborgare. Det finns en naturlig värdighet hos bergsfolken i Kaukasus, som bott-nar i en stark känsla för den egna kulturen och identiteten och för samhörigheten med familjen och släkten. Att de maktavande inte lyssnar, att möjligheterna att komma framåt begränsas av byråkrati och korruption, att livet är orättvist, allt detta är en del av verkligheten. Familj och släktingar kan i bästa fall stå till tjänst med nät-verk, som dämpar frustrationen.

I västerländska samhällen har man småning-om lärt sig att uppmuntra mångkulturalism, vilket innebär bl.a. stöd för minoritetsspråk och olika språkgruppers kulturella manifestationer. I Nord-Kaukasus saknas skyddsmekanismer för språken. Enligt Laurén var det tidigare vanligt att man kunde också grannfolkens språk, ibland också arabiska, men nu dominerar ryskan som det gemensamma språket. Ingusjier och tjetje-ner talar språk som är nästan identiska, kabar-diner och osseter är likaledes tillräckligt många för att språken ska kunna bevaras åtminstone på kort sikt, men hur ska det gå i längden med

abchazernas, avarernas, balkarernas, darginer-nas, kumykernas, lezginernas och många andra folkgruppers egna språk?

En företeelse, som i någon mån tycks oroa Kreml, är den långsamt växande utbredningen av en striktare form av islam, den s.k. wahha-bismen. I Nord-Kaukasus är abchazerna, geor-gierna och osseterna traditionellt kristna, övriga folkgrupper i huvudsak muslimer. Liksom på Balkan har islam i denna region för det mesta varit i denna region ganska sekulariserad, men nu pågår en post-sovjetisk islamiseringsprocess. Det byggs nya moskéer, kvinnornas huvuddukar har blivit vanligare och t.o.m. påbjudna i Tjetje-nien, det görs studieresor till Saudiarabien och det kommer antagligen också pengar därifrån. De maktavande betraktar wahhabismen som ett stöd för separatism, vilket Kreml strävar att motverka med alla medel.

Hos journalister och byråkrater i Nord-Kau-kasus har Laurén påträffat en djupt rotad miss-tänksamhet mot utlandet, västvärlden, Amerika. Den inställningen är i och för sig vanlig också på annat håll i den Ryssländska federationen. Man tror att amerikanerna stöder separatismen och försöker främja instabilitet i området. Att öst och väst också här lever i olika verkligheter är uppenbart. Separatismen nådde sin höjdpunkt i Tjetjenien, som under Dzjochar Dudajevs led-ning förklarade sig självständigt år 1991. Ef-ter de två krigen i Tjetjenien på 1990-talet och en påföljande period av oroligheter har läget i viss mån stabiliserats under Ramzan Kadyrov, som blev Tjetjeniens president år 2007. Han har Kremles förtroende och upprätthåller en auktori-tär regim, en tämligen stabil ”delegerad dikta-tur”. Ett försonande drag finner Laurén i att tje-tjenerna är pragmatiska och självsäkra, kanske tjurskalliga, men inte rädda för myndigheterna.

Paradoxalt nog finner man i dagens läge en se-paratism, som direkt har uppmuntrats av Kreml, nämligen i Abchazien och Sydossetien. Den se-paratismen gäller förstås inte Ryssland utan Ge-orgien. Ur yttervärldens synpunkt är bägge om-rådena fortfarande formellt delar av Georgien, men den georgiska regeringens kontroll över dem har varit svag sedan konflikter utbröt vid Sovjetunionens upplösning i början av 1990-ta-let. Därför var sedan dess FN engagerat i Abcha-zien och OSSE i Sydossetien med fredsmissio-ner avsedda att långsamt främja en fredlig stabi-

lisering, kanske integrering av dessa områden. Kriget i augusti 2008 och dess följdföreteelser har Laurén bevitnat på nära håll. Krigshandlingarna i Sydossetien föregicks synbarligen av smärre incidenter och oroligheter, insatser av Rysslands säkerhetsorgan, truppförflyttningar m.m., men man kan inte komma ifrån det faktum, att Georgiens president Saakasjvili bär en stor del av ansvaret för att kriget bröt ut. Enligt Laurén ville bägge sidorna ha ett krig.

Den georgiska regeringen hade inte visat intresse för abchazernas och osseternas egenart utan tvärtom strävat att med maktspråk kontrollera dem. Där har grogrunden för separatism således länge varit stark. Nu är situationen den, att både Abchazien och Sydossetien har förklarat sig självständiga med stöd av Ryssland, självständigheten erkänns av mycket få andra stater, FN och OSSE har lämnat området, men EU har observatörer i Georgien, vilka dock inte kan komma in på sydossetiskt område. Vissa praktiska frågor har man kunnat lösa vid förhandlingar i Genève, där abchazer, sydossetier och georgier möts tillsammans med representanter för EU, FN, OSSE och Ryssland. Där har man åtminstone kunnat avtala om sådant som tillförsel av gas till hushållen i Sydossetien.

Vid det seminarium i Helsingfors i september, där Lauréns bok lanserades, talade både hon och andra om Åland som en tänkbar modell för en framtida självstyrelse i Abchazien och Sydossetien. Den modellen hänvisar hon också till i sin bok. I Finland gör man gärna reklam för den åländska lösningen. Före kriget i augusti 2008 var det lätt att röra sig mellan Abchazien, Sydossetien och det övriga Georgien. Man kunde föreställa sig en tillvaro, där självstyrelse kombineras med fri rörlighet, kanske dubbla med-

borgerskap, lojaliteter som inte är i konflikt med varandra. Men nu vill de styrande i Abchazien och Sydossetien inte ha fri rörlighet. De vill ha gränser och kontroll.

Verkligheten i Nord-Kaukasus motsvarar inte Åland. En mera relevant jämförelse gäller Kosovo, där västvärlden enligt Laurén valde en alltför lätt utväg. I dag finns det ju i Europa inte mindre än fyra territorier, eller ”stater” om man så vill, vilka inte är representerade i Förenta Nationerna och därför inte kan delta i det internationella umgänget jämbördigt: Abchazien, Kosovo, Sydossetien och Transnistrien. Ett av dem hålls visserligen under armarna av EU och FN, de tre övriga av Ryssland. Deras invånare har samma mänskliga rättigheter som alla andra människor, men i praktiken är deras regeringar handikappade, och framtiden är besvärlig.

Trots att Nord-Kaukasus är en region av konflikter, korruption, våld och död har Laurén lyckats möta mycken mänsklig värme och trygghetskänsla som gäst hos folkgrupperna med hemort i bergen. En strimma av optimism finner hon också i Georgien, som gränsar till Nord-Kaukasus men egentligen inte hör dit. Georgien söker stöd i västvärlden men behöver också normaliserade relationer till Ryssland. Landet stöder sig på en urgammal kultur, och enligt Laurén har man där lyckats skapa ett samhälle där människor tänker fritt och där myndigheterna inte stoppar offentliga medel i egna fickor. Ett mål att sträva till också i de angränsande områdena i norr.

Klaus Törnudd

Anna-Lena Laurén, *I bergen finns inga herrar: Om Kaukasien och dess folk*. Söderströms. Helsingfors 2009. 220 sidor.

Litterära cirkusbjörnar – när ryskt blir svenskt

Presidentens sista kärlek, en roman av den rysk-ukrainske författaren Andrej Kurkov, kom ut på det svenska förlaget Natur & Kultur i vår.

Det är den tredje boken av honom som ges ut i Sverige på fyra år. I det här sammanhanget är det en väldigt hög utgivningstakt. Med tanke på att Natur & Kultur är ett ansett förlag kan man få för sig att Kurkov på något sätt är en betydelsefull författare. Men Kurkov har tvärtom tagits emot med armbågen på den inhemska bokmarknaden. Banal är det snällaste omdömet. Mindre märkligt blir förfarandet om man vet att Kurkov säljer stort i Frankrike och Tyskland.

De stora svenska förlagen åker på mässor där de ängsligt kikar i sina västerländska kollegors shoppingvagnar och köper samma böcker.

Från Ryssland är det Sorokin (*Blått fett, Is, I det heliga Rysslands tjänst*) eller Kurkov. Buisiga män med förkärlek för absurd humor. De levererar skruvad erotik, obligatoriska kängor åt det sovjetiska förflutna och lättsmält samtidskritik.

Däremot har de små förlagen i Sverige under det senaste decenniet satsat rejält på ryska klassiker, eftersom deras rättigheter är fria. Man kan hitta en hel del gediget översatta och ordentligt introducerade klassiska ryska författarskap på svenska.

Förlaget Murbräckan sticker ut hakan och satsar på symbolisterna: Andrej Belyj, Fjodor Sologub, Aleksej Remizov, Valerij Brjusov. Förlagets översättare, Kjell Johansson har fått Svenska Akademiens översättarpris. Det nystartade förlaget Akvilon gav i fjol ut *Mörka alléer*, den första ryska Nobelpristagaren Ivan Bunins sista novellsamling i översättning av Per-Olof Andersson. Ryska klassiker kommer även ut på förlaget Ersatz: Andrej Platonov med hittills tre böcker, tolkade av Kajsa Öberg Lindsten. Ambitionen är att ge ut hans samlade verk på svenska,

en enastående kulturgärning.

Men den ryska prosan ligger inte och vilar på sina lagrar. Den är fullt upptagen med att omdana romanformen och utveckla nya genrer. Den tidigare mansdominerade litteraturen har blivit så kvinnodominerad att bokhandlarna har speciella bokhyllor för "Mansprosa". Inget av detta ser man i den svenska utgivningen.

Ljudmila Ulitskaja, en respekterad och betydande författare, finns översatt till svenska, men i ett underligt urval, där den lättviktiga, charmiga *Sonetjka* följdes upp med den lättviktiga *En munter begravning*. De tyngre verken lämnas därhän, som om hennes svenska förlag (Bazar) var livrädda för allvaret hos denna både folkkära och stilistiskt avancerade skribent.

Dina Rubina och Viktoria Tokareva är två högkvalitativa författare som inte översätts alls. Den förstnämnda ligger ständigt högt på topplistorna – skrönor och ironi i tunga lass där också, men skillnaden mellan henne och Kurkov är att Rubina inte är platt. Ligger hennes komplexitet henne i fatet? Och Tokareva, som med sin milda absurdism så starkt påminner om Tjechov, vad är skälet till att hon inte finns på svenska?

Kanske är översatt litteratur inte en karta av landet-avsändaren, utan en spegelbild av landet-mottagaren. Böcker som översätts i Sverige förväntas bekräfta, inte utmana, den svenska läsarens världsbild. Kinesiska böcker ska innehålla kritik av kulturevolutionen, böcker från arabvärlden ska berätta om kvinnoförtryck, och ryska böcker ska dansa som en cirkusbjörn i kosackmössa, annars kan det kvitta.

Visst, den ryska litteraturen är till sin natur en clown. Spexande och burlesk gråter hon (ja, både litteratur och bok är femininum på ryska) sentimentalt under sminket för att emellanåt leverera en djupsinnig utläggning. Men hon gör också mycket annat!

När jag tog upp frågan i en debattartikel i Aftonbladet (24/4 2009) var min tes att förlagens översättningspolicy är främst kulturellt betingad. Det är dyrt att köpa rättigheter till nu levande ryska författare. Läsarna har injicerats med anglosaxiskt berättande så länge och så ihärdigt att de är svårt beroende. Att introducera ryska författare kräver kostsam och tålmodsprövande marknadsföring. Som lök på laxen ligger svenskarnas historiskt betingade misstro mot ryssar – inget idealläge för att ösa ur den moderna ryska prosans ymnighetshorn.

Ola Wallin är förläggare på Ersatz, ett förlag som avviker från mönstret. Förutom den ovan nämnde Platonov (och även Marina Tsvetajeva) har Ersatz målmedvetet satsat på modern rysk prosa. Bland annat gav man i fjol ut samlingen *Att begrava en ängel – ryska kärleksnoveller* med texter av bland andra Nina Garieljan, Jevgenij Popov, Nina Sadur, Olga Slavnikova och, just det, Ljudmila Ulitskaja.

Boken kom ut i Sverige och Finland samtidigt och uppmärksammades ytterst sparsamt i Sverige. Redaktören Kristina Rotkirch och översättarna Ben Hellman och Janina Orlov presenterar ett brett och representativt urval av samtida ryska prosaister. Och här dansar definitivt inga cirkusbjörnar. Den ryska prosan bearbetar landets historia; historien rinner i personernas blod och språk, genomsyrar kärleken och döden.

Besattheten av historien gör rysk prosa både ytterst läsvärd och hopplöst introvert.

Kristina Rotkirch var med om att introducera sex aktuella ryska romaner som utgavs av Söderströms och Norstedts under åren 1999–2001. En unik satsning, som tyvärr inte erövrade någon större publik, trots namn som Pelevin, Petrusjevskaja, Makanin. Varför? Jag tror att svaret är historien. Nu var det faktiskt länge sedan ryska galärer härjade längs östkusten, 1719 närmare bestämt, men svenska läsare tenderar att uppföra sig som om det händer här och nu – de tar betäckning mot fienden. Ryska författare skriver som om hela världen är insatt i och intresserar sig för det mest finstiltat i den ryska historieskrivningen.

I ett brev till mig ger Ola Wallin sin syn på problematiken med de stora svenska förlagens eventuella provinsialism. Jag återger brevet i en förkortad version:

”Det finns flera anledningar till att det ser ut

som det gör, där de fördomar du pekar på nog spelar minst roll, anser jag. Några av anledningarna:

1) Till skillnad från alla andra länder har Ryssland inget stödprogram för översättning av kvalificerad litteratur till andra språk. Och i dag klarar sig litteraturen inte utan stöd [...] De ryska makthavarna bryr sig helt enkelt inte om vilken bild man har av landet utanför Rysslands gränser [...] 2) Det finns inga ryskkunniga förläggare på de stora förlagen [...] 3) Bokhandeln säljer inte längre översatt världslitteratur. Sedan i höstas tar Akademibokhandeln inte in ”olönsamma” titlar. [...] 4) Kritikerna och redaktionerna är inte särskilt intresserade av okända författarskap från språkområden som få behärskar.”

Kreml bryr sig inte om sin ”image”, menar Ola Wallin, och det icke-existerande översättningsstödet sätter käppar i hjulet för varje förlag i Sverige som skulle kunna tänka sig att satsa på seriös samtida rysk prosa.

Det är naturligtvis svårt att förstå hur en stor kulturnation som Ryssland kan välja bort att aktivt stödja spridningen av sin litteratur utomlands. Är det en fråga om arrogans – eller om bristande självförtroende?

Det är möjligt att Ryssland redan har haft sin kvart av berömmelse.

Ideologiskt och politiskt är landet närmast marginaliserat. Vi får vår populärkultur från USA, våra prylar från Kina och vår inspiration från Indien. Inte på något område är Ryssland längre världsledande. När imperiet föll rasades också den nationella självbilden och Ryssland har sedan dess sökt sin identitet. Kanske är det därför rysk litteratur inte gör så stort väsen av sig längre – den har dragit sig undan för att kontempleras. Över historien, över ideologierna som sköljts överbord.

Nu är det indiska, afrikanska och kinesiska författare som klättrar högre och högre upp på försäljningslistorna och sätter agendan för dagen – tjugohundratalets Dostojevskij heter Rushdie i efternamn.

Men i det tysta lever den ryska prosan och samlar kraft, tar sats inför nästa stora språng. Varje översättning är betydelsefull. De små förlagen tar sitt ansvar. De stora skandinaviska förlagen borde visa större mod och bättre omdöme.

Inga-Lina Lindqvist

Gult – endast för förryckta

Hermann har blivit galen. Han är intagen på Obuchovskaja-hospitalet och ligger på sal nummer sjutton, svarar inte på tilltal utan mumlar på i snabb följd: "Trean, sjuan, ässet! Trean, sjuan, damen!"

Alexandr Pusjkin. Spader dam.

Ända sedan Alexandr Pusjkin har generationer av ryska författare och läsare varit rädda för att hamna på "gula huset".

Så kallades dårhus i folkmun – ett uttryck som fortfarande används i ryskan. Det var Obuchovskaja-sjukhuset grundat i Sankt Petersburg år 1779 som gav upphov till denna benämning: dess fasad var gul. Enligt en legend fick Pusjkin idén till sin gotiska novell *Spader dam* (1834) efter att ha besökt en bekant officer där. Den olycksalige var inspärrad på "gula huset" på grund av sitt maniska spelberoende. Må det vara sant eller inte så är det vid Obuchovskaja som Pusjkins spelbesatte Hermann avslutar sina dagar.

Gult är fult, anser många. När en känd dam vågar visa sig i en gul dräkt blir hon ofta utskälld av någon stilmedveten journalist. Ett undantag är drottning Elisabeth II. Hon måste synas på långt håll när hon uppträder offentligt.

Gult är ett starkt statement, ett utropstecken. Det visste Vladimir Majakovskij när han klev upp på scenen i sin skandalomsusade gula kofta, futuristernas ultimata symbol. Det visste också hans samtida Alexandr Blok som i sin antikapitalistiska dikt *Fabriken* (1903) medvetet felstavade ordet gul så att det ser desto mera irriterande ut: "I huset bredvid är fönstren gUla."

En författare som hyste en särskild avsmak för gult var Fjodor Dostojevskij. I sina Petersburgskildringar utvecklade han den urbana antipoesi som gav honom en unik plats i världslitteraturen.

Gult förekommer sällan i *Vita nätter* (1848)

där Dostojevskij framträder som romantiker. Hos Dostojevskij för gult alltid tankarna till sjukdom och förfall. På hans tid stavades *zjoltyj* (gul) faktiskt på samma sätt som i Bloks dikt *Fabriken*. Rent fonetiskt för ordet *zjoltyj* tankarna till *zjoltjnyj* (argsint, ursprungligen gallsjuk).

Då Pusjkin skrev *Spader Dam* fanns det inga andra gula hus i Sankt Petersburg än mentalsjukhus. När Dostojevskij debuterade år 1846 med sin brevroman *Fattigt folk* var Petersburg betydligt mera gult.

Gult hade blivit en standardfärg på väldiga hyreshus där invånarna trängdes likt Raskolnikov i illaluktande rum med gulaktiga, slitna tapeter: "Detta hus bestod uteslutande av mindre lägenheter, där det bodde alla möjliga hantverkare – skräddare, rörmokare, köksor, diverse tyskar, flickor som försörjde sig på sin kropp, lägre tjänstemän m.fl." (*Brott och straff*, 1866). Som en röd (eller, egentligen gul) tråd går motivet genom hela *Brott och straff*: den gula färgen är alltid närvarande, närgången, grotesk.

Då Marmeladov berättar att hans dotter Sonja är prostituerad använder han uttrycket *zjoltyj bilet*, en detalj som försvinner i översättningen ("den gula biljetten" var en licens som myndigheterna utfärdade till prostituerade). Hemma hos pantlånerskan är möblerna "av något gult träslag" och väggarna pryds av några "billiga, gulramade tryck".

"Karaktärerna i *Brott och straff* är omgivna av gula tapeter och gula möbler som om de vore placerade i någon av van Goghs målningar med virvlande penseldrag och frånvaro av balans", noterar kulturhistorikern Solomon Volkov (*övers. ZL*).

Det kusliga "gula huset" hos Pusjkin växer hos Dostojevskij till ett otal kvarter. I *Brott och straff* målade demiurgen Dostojevskij staden gul och

placerade skylten ”Endast för förryckta” ovanför den. Därmed blev Sankt Petersburgs öde som kulturmyt och litterär konstruktion förseglat.

Gulstons, gallans och urinens färg präglade även Charles Dickens London.

I London föddes år 1899 ytterligare en konstnär som avskydde gult och som kunde ha satt upp skylten ”Endast för förryckta” ovanför de världar han skapade – filmregissören Alfred Hitchcock.

Medan Dostojevskij i *Brott och straff* utgick från ett verkligt fall ur samtida kriminalhistoria inspirerades Hitchcock i *Repet* (1948) av mordet på en Chicagostudent som begicks för skojs skull av två kamrater till honom (filmen bygger på en pjäs av Patrick Hamilton).

I övrigt är det kanske inte berättigat att tala om direkta influenser från Dostojevskij i Hitchcocks filmer. Emellertid är Hitchcock och Dostojevskij förenade via Dickens vars författarskap tvivelsutan påverkade de bägge konstnärerna på djupet.

Repet var Hitchcocks första Technicolor-film. Moderna filmmakare (Brian de Palma, Todd Haynes, den nyss avlidne Anthony Minghella) gillar att imitera Technicolor. Under Hitchcocks tid var denna filmprocess i praktiken det enda alternativet. Technicolor är stilbildande, teatralisk och ger utrymme för makaber ironi. I Technicolor kommer även den gula färgen till sin rätt.

”I’m frightened of eggs, worse than frightened, they revolt me. That white round thing without any holes ... have you ever seen anything more revolting than an egg yolk breaking and spilling its yellow liquid? Blood is jolly, red. But egg yolk is yellow, revolting. I’ve never tasted it.”

Så säger Hitchcock i en intervju. I *Ta fast tjuven* (1955) kastas ett ägg mot en glasörr bakom vilken Cary Grant grälar med några personer som felaktigt beskyller honom för juvelstöld. I samma film fimpas en vulgär och berusad hjälting (Jessie Royce Landis) sin cigarett i gulan av ett löskokt ägg.

Hitchcocks avsky för gult framstår desto tydligare med tanke på att han gärna använde en viss färg för att driva sina karaktärer till vansinne. I *Spellbound* (1945) försätter kombinationen av vita och svarta ränder Gregory Peck i ett tillstånd av paranoia och självhat. *Marnie* (1964) handlar om en ung kleptomant (Tippi Hedren) som alltid blir galen så fort hon ser rött.

Marnie öppnas med en sekvens där en knallgul

handväska formligen sticks i ögonen på åskådaren. I den gula väskan vars form för tankarna till kvinnliga genitalier (Hitchcock var en hängiven freudian) bär huvudpersonen de 9967 dollar som hon stulit från sin arbetsgivare. *Marnie* är den ”gulaste” av Hitchcocks filmer, här används gult som ett uttryck för extrem ångest. Gul är den taxi med vilken huvudpersonen reser till sin kontroversiella mor, gul är den dyna som Marnie skyddar sig med när Sean Connery försöker förföra henne, gul är tröjan på en liten flicka som dyker upp i finalen som en varning för att hjältinnans problem är långt ifrån lösta trots det ”lyckliga” slutet.

Goethe som år 1810 publicerad sin *Färglära* levde före urbaniseringen och före Technicolor. Var det kanske därför han upplevde gult så positivt? En sak förenar Goethe med de konstnärer som uppfattar gult som en färg för förryckta: han ansåg att gult inspirerade till snabba, livliga känslor.

Peter Englund skriver i en krönika att han älskar gult. Han är benägen att hålla med Goethe om att gult i sin renaste form ska ha ”en rofylld, men samtidigt uppiggande och milt inspirerande effekt på människor.” Antagligen skulle Dostojevskij och Hitchcock bli som frågetecken om de skulle få höra om ”den rofyllda effekten” av gult.

Samtidigt tvivlar jag inte på att Englund skulle tolka både Dostojevskijs och Hitchcocks färgkoder rätt. En modern kulturkonsument har tillgång till olika uppfattningar om samma fenomen, många olika kommunikationskoder. Ändå har man ofta en känsla av att gult är en färg som kräver mycket av åskådaren. Den fastnar på näthinnan, vill inte släppa taget om en och det dröjer innan man blir redo för nya intryck.

Zinaida Lindén

Alexandr Pusjkin. *Spader dam*. (övers. Sture Nilsson. 1987)

Alexandr Blok. *Stichotvorenija*. 2005.

Fjodor Dostojevskij. *Brott och straff*. (övers. Hans Björkegren. 1979)

Solomon Volkov. *Saint Petersburg: A cultural history*. 1998.

Alfred Hitchcock. *News summaries* 31 December 1963.

Paul Duncan. *Alfred Hitchcock*. 2002.

Johann Wolfgang von Goethe. *Goethes färglära* (övers. Karl Axel Thelander. 1979)

Peter Englund. *Om färgen gult*. DN 23/10 2005

Ett guldägg inrullat från Paris

När jag på nätet yahooar mig fram till *Gilles Dyrek*, griper mig strax en känsla av frustration. Antalet erbjudna ”resultat” uppgår till 21 700, vilket i praktiken innebär att en ambitiös research skulle kräva år av mitt liv. Utsikten känns förlamande, men viss tröst står dessbättre att finna på www.fanmail.biz/43053.html. Adressen förmedlar böner om autografer och annan beundrarpost till Gilles Dyrek. Naturligt kontaktspråk är franska, av den enkla anledningen att Gilles Dyrek är fransman. Noga taget fransk dramatiker, upphovsman till en hos oss i höst aktuell fars eller komedi, i Gunilla Hemmings lediga översättning döpt till *Hemmafesten*.

Vad pjäsen heter i original framgår inte av Lilla Teaterns program, inte heller ges där några upplysningar om dramatikern eller hans övriga produktion. Åtminstone med *Hemmafesten* har Dyrek värpt ett guldägg, som lär ha rullat mer än femhundra varv i Paris. Vid det här laget har minst sextiotusen parisare sett pjäsen. Fullt så många åskådare blir det kanske inte i Helsingfors, men finlandssvenskarnas omvittnade förkärlek för lättsam underhållning är en god borgen för succé. Kanske är det vi och ingalunda danskarna som är Nordens fransmän? Den matiné jag bevistade i början av oktober var visserligen inte fullbelagd, men den publik som infunnit sig visade hörbart sin förtjusning över spektaklet. En i fråga om spelstil och -humör typisk Lillangrej, gestaltad av en ytterst samspelt och välfungerande kvartett, som sedan premiären en månad tidigare pressat ihop speltiden från halvannan timme till en och en kvart utan paus.

Jonte och Ann-Louise, med överflödande gul-

lighet spelade av Pekka Strang och Cecilia Paul, får besök i sitt småborgerliga Helsingfors hem av Jontes gamle klasskompis Christoffer och dennes flickvän Patricia. En ytterst belevad och ämabel Marc Svahnström tvingas motvilligt in i ett maskspel, genom ett missförstånd igångsatt av hans moatjé, med obetalbara miner och gester gestaltad av Jonna Järnefelt. Patricias trumpna tystnad vid entrén tolkas av den fjolliga värdinnan som bristande språkförmåga. När det går upp för Patricia att hon uppfattas som utlänning, blommar hon i en handvändning upp som temperamentsfull kvinna från Kaukasus, noga taget från det fiktiva Kulunstan, vars huvudstad är Kulungrad – med anspelning på värdparets inflatoriska smekord ”kulun”. Av detta uppstår de mest bisarra situationer och replikväxlingar, delvis på nonsensspråk, förverkligade med fart och fläkt i Arn-Henrik Blomqvists regi – dock utan påfallande originalitet och djup.

Som försvar kan anföras att en från tv-rutan utlyft sitcom ingalunda ropar efter originalitet och djup. Visst är det så. Men vad en och annan skrattare – när ekot av den sista fnissningen i salongen dött ut – kunde tänkas ha anledning fundera lite på, är varför en teater med Lillans traditioner nöjer sig med detta. ”Lillans repertoar hösten 2009 är ännu bredare än tidigare”, läser jag på nätet. Men vänta. Det börjar bli ett tag sedan Beckett spelades – eller Dario Fo – eller Shakespeare. Eller någon av de unga och gamla talanger inom den egna kulturkretsen som aldrig fått en chans, för att deras namn inte finns på fanmail.biz.

Kung Kristina i Ångpunkslandet

”Bredbent och satt, klädd i karlkläder och skäli- gen smutsig, omåttligt högfärdig och samtidigt ganska vulgär, grov i mun och trubbig i later” – sådan ter sig drottning Kristina i Knut Hagbergs beskrivning. Ett föga smickrande omdöme om en av svenska regentlängdens apartaste figurer; men den publik som på Svenska Teaterns Mini- scen sedan den 28 augusti getts tillfälle att be- kanta sig med drottningens senaste inkarnation, har nog bara på enstaka punkter kunnat omfatta utlåtandet.

Klädd i karlkläder är förvisso Nina Hukkinen för det mesta, och att hon utmärkt väl behärskar mannens kroppsspråk – utan att ge avkall på sin kvinnlighet – har hon med stor framgång tidi- gare bevisat, inte minst som lillebror Eero i *Sju bröder*. Den omåttliga högfärden kan jag också gå med på, men de övriga attribut som tillskrivits drottningen har onekligen neutraliserats av en charm och en intagande scennärvaro som möj- ligen kunde förarga någon fackman med strikta krav på historisk exakthet.

Sådant folk göra sig emellertid ej besvär att bevista Laura Ruohonens *Kristina K*, i Mitja Si- réns minst sagt sällsamma regi och scenografi. En tolkning utgående från *Steampunk*-genrens regelbok, sammanställd av pionjärer som Jules Verne och H. G. Wells, och följaktligen åtskilliga allängder förflyttad från ett rimligt historiskt ske- ende i en realistisk miljö till kapten Nemos ubåt, med fyra tubliknande dykarklockor på scenen – högst flyttbara och gång på gång konverterade till speglar. De ständiga förflyttningarna luktade nångång självändamål men gav för det mesta starkt stöd åt de vilda turerna i händelseförloppet – enligt programförklaringen ”inte en biografisk redogörelse för Kristinas liv utan snarare en sä- gen som tar avstamp i hennes person”.

En sägen, ett avstamp, en djupdykning, till den slottsbrunn där ett slemmigt monster håller hus,

en jätteål, utan tvivel insimmad från Berggasse 19 i Wiens nionde distrikt. Den ormen gör Kris- tinas kusin, pfalzgreven Karl Gustav, energiska försök att fiska upp; och när ålen gör chockartad entré utom scenen gestaltas skeendet i farsar- tade former av Max Forsman – en glansroll för en komisk begåvning. Men vilket är budskapet: löper sexualiteten amok i slottets salar? Av sin far blev drottning Kristina fostrad till man, hon är i många stycken kung Kristina. I likhet med Elizabeth av England flirtade hon med (här från- varande) vackra och dumma gunstlingar, höll länge Karl Gustav på halster, men det egna kö- net kan ha lockat mer. Historien förtäljer om en Ebba Sparre, förmodligen är det henne Robert Kock återger med påfallande sinnlighet (och vir- tuositet på gitarr), men namnet bevaras som en hemlighet föreställningen igenom.

Mycket bevaras som en hemlighet, människo- själens djup är 20 000 fot under havet, kanske är detta den yttersta sanning som förmedlas i en föreställning som inte liknar någon annan jag sett. En högst njutbar ubåtsfärd. Besättningen var genomgående välrekryterad, med – förutom tidigare nämnda – Sue Lemström som obetalbar förryckt drottningmoder och Thomas Backlund som en långt värdigare Descartes, Kristinas sto- re läromästare, på fatalt besök i riket. Alltför stor för sin roll var Rabbe Smedlund som (i likhet med Anne Tikkanens flinka påkläderska) stum kungavålnad, närmast anlitad för att sparka fast locket till Maria Eleonoras kappsäck. Som kapp- säckslocksfastsparkare helt suverän.

Varför det blev en undervattensföreställning kan möjligen någon bokstavstrogen fundera på. Isen höll ju faktiskt, när Karl X Gustav sederme- ra med sin segerrika här tågade över Stora Bält.

Nalle Valtiala

Kunskapsteori och utopism – Gabriel Israel Hartman

En visserligen tunn, men helt skönjbar mytbildning startade nästan omedelbart i en krets av vänner och lärjungar, när filosofen Gabriel Israel Hartman dog i Åbo den 1 mars 1809, bara 33 år gammal. Dess tydligaste uttryck var en i *Mnemosyne* 1819 publicerad levnadsteckning och en begeistrad sonett över honom av Gabriel Linsén i samma tidskrift ännu senare, 1823. Till myten hörde ryktet om filosofens ovärderliga manuskript, som skulle ha gått förlorade i Åbo stora brand 1827, en förlust man hade anledning att beklaga i synnerhet med tanke på att Hartman själv sade sig ha funnit lösningen till filosofins tusenåriga problem.

Sedan dess har Hartman förblivit en gåtfull gestalt i ett brytningsskede i Finlands idéhistoria, och det är skäl att minnas honom, inte bara på grund av 200-årsminnet av hans död i år, en död som symboliskt nog sammanfaller med slutet på den svenska eran i Finland. Redan för samtiden framstod Hartman som en självständig, om än bisarr tänkare, och i våra dagar har Jaakko Hintikka kallat honom den första – och hittills enda – fin(länd)ska filosof som skapat ett eget system. Men Hartman hann också med mycket annat än bara filosofi. Han var gift med Sophie Charlotte Aminoff. Svärfadern, baron Aminoff i Rilax, ville inte ha en utfattig åländsk prästson till svåger och samtyckte slutligen till äktenskapet bara på det villkor, att paret aldrig mera skulle visa sig framför hans ögon. Trots detta tycktes äktenskapet ha varit lyckligt och paret Hartman fick fem barn. Eftersom stödet från föräldrarna uteblev, var Hartman emellertid tvungen att skaffa sitt och familjens levebröd genom alla slags bisysslor och företag, bland vilka den kanske dristigaste var att han anhöll om lov att grunda ett boktryckeri i Åbo, när hittillsvarande akademiska boktryckaren Frenckells privilegium gick till ända. Naturligtvis hade han inga chanser mot

den inflytelserika Åboborgaren, som lätt fick sitt privilegium förnyat av kungen.

Lite bättre gick det med en privat skola för gossar, och de därmed vunna pedagogiska erfarenheterna utnyttjade Hartman även till att författa en *Lärobok i allmän Geografi* (1806), som på grund av sitt åskådliga framställningssätt blev mycket populär i hela Sverige: en sjuttonde upplaga utkom så sent som på 1870-talet på ett svenskt förlag. I dåtida Sverige fanns det ännu ingen upphovsrätt för författare (om man bortser det från feodala tider ärvda kungliga privilegiesystemet), och Hartman kunde bara se hur pengar gick hans näsa förbi medan läroboken trycktes i allt flera upplagor. Det var, i korthet sagt, ett prekariatsliv i det sengustavianska Åbo. När det kom till kritan, dog Hartman fattig som en kyrkråtta, förmodligen av överansträngning.

Hurudan var Hartman som filosof? I den monografi som jag skrev över honom redan 1996 pekade jag på vissa likheter mellan honom och den tyske upplysningsfilosofen Karl Leonhard Reinhold (1758—1823). Den sistnämnde var för en kort tid Kants anhängare och sökte anpassa Kants kritiska filosofi till det hävdvunna upplysningstänkandet. Resultatet blev ett system han kallade för ”elementarfilosofi” som utgick från att på ett sätt som påminner senare tiders fenomenologi betrakta medvetandet i sig. Då finner man att det i medvetandet finns tre saker givna: först medvetandet själv, sedan medvetandets objekt (det, som man tänker på) och slutligen dess subjekt (det som tänker, d.v.s. Jaget). Man får alltså en triad. Både Hartman och Reinhold startar sin filosofi med denna triad som antas vara given i medvetandet. Likheten är så stor att det knappast kan bero på en slump, trots att Hartman undviker att nämna Reinholds namn i sitt filosofiska huvudverk *Kunskapslära* som utkom i två band i Åbo 1807 och 1808.

Till skillnad från Reinhold var Hartman dock en resolut motståndare till Kant och den efterkantianska tyska transcendentalfilosofin. Han tycks ha hyst en särskild avoghet mot den svenske filosofen Benjamin Höijer, en Kant-efterföljare och Schelling-sympatisatör, vars ”toma Grubbleri-er”, varigenom denne ”söker at konstruera sjelfva Medvetandet” han hånar – dock utan att explicit nämna Höijer med namn – i företalet till *Kunskapslära*. I sin allmänna antikantianska attityd följde Hartman med strömmen hos Åbointellektuella kring Porthan, vilka försvarade den gängse upplysningens ”populärfilosofi” mot ny-modigheter från Tyskland.

Dock var Hartman inte en pragmatisk upplysningsman i stil med ekonomiprofessorn Kalm eller t.o.m. Porthan, som satt i strömrensning-kommittén och skrev artiklar i *Åbo Tidningar* om hur man bäst kunde arbeta för Finlands ekonomiska förkovran genom att torka upp sumpmarker och gräva kanaler. Han var – och detta har hittills inte betonats tillräckligt – kanske en av de mest betydande fin(länd)ska utopiska tänkarna, helt i jämn bredd med swedenborgianen Adolph Gustaf Nordenskiöld, eller, om vi vill ta exempel från senare tid, med Matti Kurikka. Till 1805 års akademiska promotion i Åbo skrev filosofiedocenten Hartman den sedvanliga promotionsdikten, vars innehåll emellertid inte var sedvanligt. Dikten bar titeln *Den tredje Odlingen*, och dess budskap var att upplysningen nu äntligen hade kommit till sitt tredje skede. Med vaga anspelningar på Napoleon, som snart skulle falla, ser Hartman en ljus framtid dana:

*Snart skall den tredje förädlingen börja:
snart skall man skönja bestämmelsens stråt:
fatta dess renhet – ej lämna sig åt
villornas mörja:*

*skall i naturen och tankan erfara
Sanningens, jemviktens, ordningens lag:
och vid des enkla, förädlande dag
sällhetsvärd vara.*

Det kommer, enligt Hartman, ett nytt kulturskede, där det inte längre finns några ”egoister”, tyranner eller slavar.

I det filosofiska huvudverket *Kunskapslära* utvecklas samma tankar, men nu i lite mera sansad och samtidigt pessimistisk anda. I en betraktelse

i slutet av inledningen (del I, § 200) uttrycker Hartman sin oro för det tvivel och den skepticism upplysningsfilosofin dittills har gett upphov till. Om ingenting görs, kommer följderna ”blifva desamma, som för det fordna Rom”. Inte bara att ”sederna skola aftaga i enkelhet, i renhet” och ”den högsta Sinnenjutting (...) blifva det högsta goda”, även ”Smaken och Känslan för det sköna skall aftaga” och ”Odlingen (...) aftyna”. Det enda botemedlet är att man finner en ny filosofi, som kan ge en fast förankring för det sanna och det goda: ”Eller ock skall Tanken i tid gripas i sin utflygt, och bringas till sansning tillbaka, igenom det, att grunderna för Visshet och Värde i Kunskapen finnas och fastställas”. Först då ska ”Menskligheten (...) skynda den sanna Upplysningens väg, opp till spetsen af sin Förädling!!”.

För en lång tid trodde man, att Hartmans filosofiska produktion begränsade sig till ett kunskapsteoretiskt arbete i stil med den senare tyska filosofins *Erkenntnistheorie* (i sak torde Hartman vara den första som i hela världen använt ordet: han talade om *kunskapslära* eller *theoria cognitionis* så tidigt som 1807, medan den tyska termen *Erkenntnistheorie* är belagd först vid 1830-talets slut). Men i slutet av 1990-talet gjorde man ett manuskriptfynd som visade, att Hartmans filosofiskt-politiska program var avsevärt mer ambitiöst man hittills hade föreställt sig.

Redan tidigare visste man, att Hartman hade skrivit en moralfilosofisk bok med titeln *Bestämmelselära* – namnet syftar på den då aktuella diskussionen om ”människans bestämmelse”, vars mest bekanta publikation blev Johann Gottliebs Fichtes *Bestimmung des Menschen* (1800). Men alla trodde att manuskriptet hade försvunnit. Så var emellertid inte fallet. Genom ett ihärdigt ”detektivarbete” (som han själv uttryckte det) lyckades Georg Henrik von Wright leta fram hittills obekanta Hartman-texter – men inte i Finland, utan i Ryska nationalbiblioteket (f.d. Lenin-biblioteket) i Moskva. De hade hamnat där på 1800-talet, när en lärjunge till Åbofilosofen, Karl Sederholm, efter en förödande tvist med sin fader hade rest till Ryssland för att söka sin lycka. Han hade tagit med sig några manuskript från sin mästare, och publicerade senare, en bok där han i korthet framställde dennes lära. Hartman-manuskriptet hade sedan vandrat in i ett ortodoxt kloster och därifrån någon tid

efter revolutionen till Moskvabiblioteket. Michail Bulgakovs profetiska ord ”Manuskript brinner ej” visade sig åtminstone i det här fallet stämma.

Med hjälp av Svenska ambassadens i Moskva dåvarande kulturattaché Lars Kleberg lyckades von Wright att skaffa till Finland fotokopior av Hartmans tills vidare obekanta arbete. Manuskriptet består dels av originaltexter med Hartmans egen handstil, dels av avskrifter gjorda av vänner, allt som allt över 400 sidor, och på grund av dem blir det möjligt att nästan helt rekonstruera den bok som Hartman planerade. Ett intressant stycke fin(länd)sk filosofi från slutet av den svenska tiden finns alltså nu tillgängligt för forskning. Utrymmet tillåter inte att här i detalj beskriva fyndet – de intresserade kan ta en titt på vår artikel i Svenska Litteratursällskapet i Finlands *Studier* från år 2002. – Det handlar om Hartmans andra huvudverk vid sidan av *Kunskapslära*. Det blir också tydligt, att Hartmans projekt bestod i att först inom den teoretiska filosofin, alltså i *Kunskapslära*, visa hur en absolut sann och pålitlig kunskap är möjligt, för att sedan i den praktiska filosofin, *Bestämmelse läran*, klarlägga hur ett gott och moraliskt liv blir möjligt. På det här orubbliga fundamentet

kunde sedan det utopiska idealsamhälle byggas som hägrade i Hartmans ögon såsom det högsta målet. Att åtminstone grundragen av det hartmanska projektet var bekanta redan för några av hans närmaste vänner, blir tydligt i Linséns ovannämnda sonett från år 1823 till Hartmans minne. Sonetten börjar med att understryka, hur Hartman arbetade både för ”Sanning” (d.v.s. teoretisk filosofi) och ”Sällhet” (moralfilosofi), och samtidigt tänkte ”på en framtids gyldne tider”.

Som sagt var detta ett ambitiöst projekt, men i sig inte helt omöjligt, Kant hade lyckats med att ro i hamn ett likadant projekt med sina tre *Kritiker*, vilka handlade i tur och ordning om teoretisk och praktisk filosofi och estetik. Men förhållandena i Finland var för motiga för att en fattig filosofidocent skulle kunna komma med en likadan prestation. Framför allt var landets beslutsfattare i det här skedet helt upptagna med att ordna sina relationer med ryska kejsaren och slå vakt om sina privilegier. Vid sådana tillfällen brukar man inte offra ens en tanke åt sociala utopier. Hartman och hans projekt föll i glömska.

Vesa Oittinen

Men – ”manuskript brinner ej” (Michail Bulgakov)

Triumviratet Kekkonen-Tiitinen-KGB

Det mest slående med Skyddspolisens (Skypos) historik *Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949-2009*, redigerad av Matti Simola men med Kimmo Rentola som drivande kraft, är hur sovjetiska ambassaden hela tiden står i fokus. Sida upp och sida ner beskrivs kontakter och förvecklingar där Fabriksgatan är inblandad. Kekkonen och den långvariga chefen Seppo Tiitinen framstår som Bill och Bull. Finland räddas ur mången knepig situation. Först under Koivistos tid avdramatiseras händelserna.

Det andra iögonenfallande är att boken verkar ta slut tio år före utsatt tid 2009. Händelserna efter kalla krigets slut eller rättare sagt Sovjetunionens fall blir kursoriska. Det står helt klart att sekretessen biter; per definition är ju Skypos en institution vars verksamhet det inte ska knysas om. Kanske det också är så att det kalla kriget och Sovjetunionen fortsätter. Kärt barn har många namn.

Eftersom historiken så uteslutande handlar om Skypos fighter med ryssen på hemmaplan så kan det vara på sin plats att börja med en äkta CIA-historia. Till agentvärldens ständiga inslag hör ju spioner som hoppar av till fienden.

Rentolas berättelse om den avhoppade KGB-majoren Golitsyn är en deckare med dråpliga inslag och den dolda agendans diskreta charm.

Julen 1961 ringde den något plussiga KGB-officeren Anatolij Golitsyn på hos CIA:s Helsingforschef Frank Friberg och bad om asyl. Snart flögs fanflykten till USA där han levererade all tänkbar information om sin arbetsgivare. Sedan 1954 hade Golitsyn tjänstgjort vid Fabriksgatan som Anatolij Klimov.

Skildringen innehåller adrenalininstinna män

och svekfulla kvinnor, skumma bilfärder i bästa film noir-stil, promenader och möten på parkbänk och krog där kuvert byter ägare. Det påstådda spionnästet lever upp till sitt rykte (senare skulle Helsingfors tjäna som rysskuliss i amerikanska agentfilmer). Golitsyn framstår som en tämligen osympatisk och opålitlig karriärst.

Avhoppet inträffade strax efter notkrisen och blev pinsamt för Kekkonen. Presidenten var omtyckt också i väst – kanske med undantag av USA, men hölls nog informerad också av CIA. Kekkonens förmåga att hålla balansen på det kalla krigets hala golv kommer fram.

I boken står det mycket lite om Skypos västkontakter. Saken är tydligen ännu för känslig. De ryska arkiven hålls stängda. Historiens sopherar blir ensidigt belysta. Om Kekkonens roll i notkrisen kommer antagligen ännu våra barnbarnsbarn att kannstöpa...

Golitsyn fick ryssarna att avstå från planen att trappa ner på Helsingfors-spionaget. Snart kom Viktor Vladimirov hit. Han var tidigare chef för KGB:s enhet med uppdrag att ta livet av folk utomlands. I Finland gick han mera in för kramar och champagne.

Kimmo Rentolas ställvis galghumoristiska skildring av Skypos under kalla kriget 1949–1991 utgör två tredjedelar av boken, närmare 200 sidor. Författaren är skicklig men ibland lite snårig, åtminstone för mig som börjar se dubbelt när trippelagenter kommer på tal. Skillnaden mellan tjallare, agent och påverkningsagenter (vaikuttaja-agentti) är inte heller alltid så klar, ens för de inblandade. Det vimlar av ”residenter” och ”illegaler”. Täcknamn är mera regel än undantag.

Man kan säga att Skypo i Rentola har fått sin Eckermann. Fallstudierna avlöser varandra. Här finns stoff för bok- och filmfiktion (Donner har redan filmen Förhöret om Kerttu Nuorteva, Hella Vuolijoki är på väg på vita duken, någon komediregissör kunde ta sig an Volvo Markkanens ungdom som KGB-agent, före bankrånet...).

Historikens spionagegodis är varierande. Somt verkar allvarligt, annat mera bagatellartat. På bokpärmarna står Seppo Tiitinen (Skypochef 1978–90) vid sitt beryktade kassaskåp med högra handen om nyckeln som sitter i låset. Stasi-listorna fortsätter som opublicerade att leva ett egenliv i medie- och folkfantasin, fast de bara är en skärva i havet. Alpo Rusi nämns inte ens i boken.

Lite överraskande är Rentola försonlig också mot ”judeutlämnaren”, Statspolisen ”Stapos” krigstida chef Arno Anthoni. Vem skulle ha skött affären bättre under rådande tysk press?

Och som en randanmärkning Taisto Sinisalo: han lyckades åtminstone samla en del av de potentiellt subversiva terroristfröna under troget Sovjetbaner...

Rentola gör en sväng via studentvänstern, som han kallar ”den goda fienden”. Där hittas Erkki Tuomioja och andra som kom fram med nya idéer. Studentvänstern spejades på och lät sig bli kollad, ”filthattarna” lyste med sin närvaro på Gamla studenthusets olika jippon, där de hälsades välkomna tillsammans med den övriga publiken. Inget under att KGB-maffian vid Fabriksgatan – som ofta var utvisad från andra platser i väst – tyckte att Helsingfors var en sorglös stad att jobba i.

Den lite fjanliga bilden av spioner och politiker får mig att tänka på persongalleriet i Gogols *Döda själar*; 1800-talets ryska guvernementsstadsnobless överflyttad till Fabriksgatan, Senatstorget, Eira, Brunnsparken och Kalevagatan. De finska spjuvrarna är lika lismande som de ryska. Politruker och ”clearinggubbar” i den billiga östoljans och de smorda handelsavtalens 70-talshybris levde insyltade i varandra både utrikes- och inrikespolitiskt (likt de nu avslöjade valfinansierarna). Ett underligt växelspel ägde rum.

Det är ännu en bok om ”sunkebjörnstiden”. Skypo stod med häpnadens finger i förvåning-

ens mun när politikerna blev som snutar, med den skillnaden att de också läckte information.

Det blev liksom en identitetskris för polisen. Vem spionerade på vem? Höll fosterlandet på att säljas till ärkefienden? Vem var ceremonimästare på husryssarnas bal?

Dumma Dumell?

En journalist fick böta. Mats Dumell framstår som en vänsäll gogolsk skrävare. Han träffade några ryssar och kineser och gav en lista med namn från befolkningsregistret. I utbyte ville han bara ha sprit, inte pengar. Under förhören berättade han tydligen öppet om sina sysslor.

Dumells fängelsedom verkar orättvis, speciellt när det kommer fram att en betydligt fullare fisk ostört simmade omkring i samma vatten: Jaakko Laakso, nu riksdagsledamot och medlem av försvarsutskottet.

Till det Kafka-aktiga hör beskrivningen av KGB. Den egna organisationsmodellen är lättare att tyda.

Hur funkar KGB idag? Det faller utanför historikens ram. För ett inte tala om militärspaningen GRU. Den belyses ju aldrig, inte ens vår egen motsvarande.

Boken har sålt bra i höst, första upplagan tog slut i ett nafs. Det säger något om vår sargade östrelation. Jag tror att det är mest män som läser boken, med äventyrsglimten i ögat silar de luft mellan tänderna vid nya upptäckter.

I stället för Ilkka Remes nya deckarsåpa, där den ryska gasledningen vållar problem, får far Skypoboken till present. Där berättas om ett Finland som anades och var. Dokumenteringen är vederhäftig, de finstilla noterna är tusentjugo (1020) till antalet.

Ändå säger det klick! nånstans. Det som skrivs verkar ha hänt, men riktigt säker kan man inte vara. Så förunderligt avlägset ter det sig.

Så ska det väl vara: en sorts reality-James Bond (fast Skypo körde i Packard-bilar och med Lada).

James Bond jagade kommunister. Det gjorde Skypo också, alldeles som sina två föregångare Detektiviska centralpolisen (Etsivä keskuspoliisi 1919–37) och Statspolisen (Valtiollinen poliisi 1936–44). Röda Valpo efter kriget var en parentes som jagade anti-kommunister. År 1949 fortsatte kommunistjakten igen, med benäget

bistånd av Veikko Puskalas ”pöpelikkö” (socialdemokratiska buskspanare).

Nu jagar Skypo, precis som James Bond, terrorister. Det sker efter diverse huvudvärksgrejer (teleavlyssningshärvan, fallet Rusi).

Al Qaida, asylsökande, invandrare överlag, folk under och ovan jord... de tjänar som argument för höjda anslag. Är det Den goda fienden som spökar igen? Så som världen ser ur tvekar jag att säga det, men tanken infinner sig. För första gången har Skypo nyligen gått ut med

planer på att skicka folk i underrättelseuppdrag t.ex. till Afrika.

Vad anser Halonen om det? Hur ofta träffar hon Skypochefen Ilkka Salmi?

Det får vi kanske läsa om i nästa historik.

Till dess vakar Skypo över rikets säkerhet med stöd från väst.

Tom Östling

Ratakatu 12, Suojelupoliisi 1949–2009 (red. Matti Simola), 318 sidor, WSOY 2009

